

Kernwaarden gezonde leefomgeving

INHOUDSOPGAVE

1 CONTEXT	4	4 WOONOMGEVING	10	COLOFON	72
Wat is een gezonde leefomgeving?	4				
Wat bedoelen we met 'gezondheid'?	4	5 MOBILITEIT	16		
Waarom werken aan een gezonde leefomgeving?	4				
Welke landelijke kaders zijn er voor gezonde leefomgeving?	4	6 GEBOUWEN	18		
Meer samenwerking fysiek en sociaal domein nodig	4	7 VERDIEPENDE INFORMATIE WOONOMGEVING	21		
		Kinderen groeien op in een rookvrije omgeving	22		
		Voor iedereen zijn er aantrekkelijke plekken	25		
		De leefomgeving draagt bij aan een gezond gewicht	31		
		Wonen en druk verkeer zijn gescheiden	36		
		Funcities (wonen, werken, voorzieningen) zijn goed gemengd, overlastgevende bedrijven staan op afstand	39		
2 VERANTWOORDING	6				
		8 VERDIEPENDE INFORMATIE MOBILITEIT	49		
		Actief vervoer (lopen en fietsen) is in beleid, ontwerp en gebruik de standaard	50		
		Tussen kernen zijn goede (e-)fiets- en OV-verbindingen	55		
3 KERNWAARDEN VOOR EEN GEZONDE LEEFOMGEVING	8				
		9 VERDIEPENDE INFORMATIE GEBOUWEN (WONINGEN, SCHOLEN, ETC.)	60		
		Het binnenklimaat is prettig en gezond	61		
		Minimaal één zijde (gevel) van een woning is aangenaam	66		
		Er zijn voldoende betaalbare levensloopgeschikte woningen	68		

CONTEXT

1 CONTEXT

Aan de slag met het gezonder inrichten van de leefomgeving. Maar, wat verstaan we onder een gezonde leefomgeving en waarom is het van belang?

WAT IS EEN GEZONDE LEEFOMGEVING?

Door de leefomgeving gezonder in te richten kan veel gezondheidswinst worden geboekt. Een gezonde inrichting van de leefomgeving beschermt tegen negatieve omgevingsinvloeden en bevordert de gezondheid. Een gezonde leefomgeving is een leefomgeving die bewoners als prettig ervaren, waar gezonde keuzes gemakkelijk en logisch zijn, en waar negatieve invloed op gezondheid zo klein mogelijk is. Belangrijke elementen voor een gezonde leefomgeving zijn uitnodigen tot bewegen (wandelen, fietsen, spelen, sporten), elkaar ontmoeten, ontspannen, een goede milieukwaliteit (lucht, geluid), klimaatbestendigheid en een goede toegang tot voorzieningen. Een gezonde leefomgeving is een omgeving waarin ruimte is voor groen en water. Zo'n natuurlijke omgeving bevat landschapselementen zoals bomen, parken, bossen, kanalen, grachten, rivieren, vijvers, meren. Een natuurlijke omgeving helpt om hitte en wateroverlast tegen te gaan en draagt daarmee bij aan klimaatbestendigheid. Maar een natuurlijke omgeving doet meer: groen en water bieden mogelijkheden voor rust en ontspanning en nodigt uit tot bewegen en ontmoeten.

WAT BEDOELEN WE MET 'GEZONDHEID'?

De gemeente is mede verantwoordelijk voor de publieke gezondheid. Publieke gezondheid richt zich op het tegengaan van lichamelijke of psychische ziekte en het bevorderen van het lichamelijk, psychisch en mentaal welbevinden, maar ook op het vermogen om je eigen regie te voeren in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen van het leven (ook bekend als 'positieve gezondheid'). Zorg voor de publieke gezondheid is vastgelegd in de Wet publieke gezondheid (Wpg).

WAAROM WERKEN AAN EEN GEZONDE LEEFOMGEVING?

De gezondheid van mensen wordt door veel factoren beïnvloed, zowel in positieve als negatieve zin. De leefomgeving speelt bij veel van deze factoren een rol. Op het gebied van leefstijl zijn er zowel gunstige als ongunstige toekomstige ontwikkelingen. Minder mensen roken en meer mensen bewegen. Daar staat tegenover dat meer mensen te zwaar zijn. Ongezond gedrag is verantwoordelijk voor bijna 20 procent van

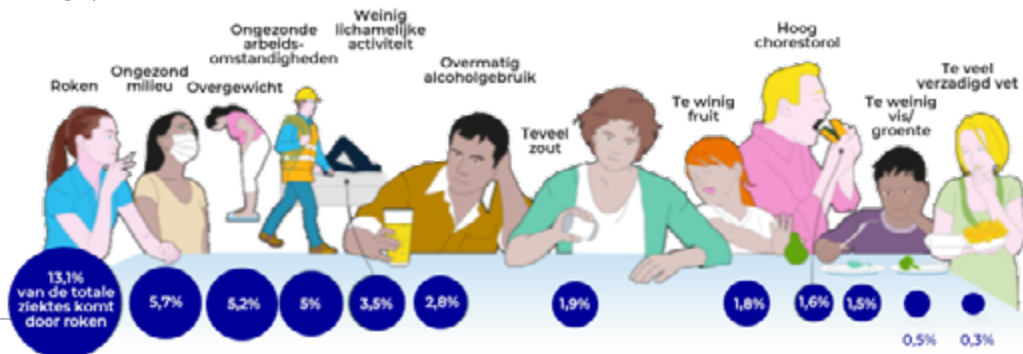
de ziektelast. Roken is hiervan de belangrijkste oorzaak. Een ongezond binnen- en buitenmilieu veroorzaakt 4 procent van de ziektelast, met luchtverontreiniging als de belangrijkste oorzaak. Lokaal kan dit flink variëren, zo tussen de 4 en 14%. ([link VTV](#))

WELKE LANDELIJKE KADERS ZIJN ER VOOR GEZONDE LEEFOMGEVING?

De Omgevingswet, de Landelijke nota gezondheidsbeleid, het Nationaal Preventieakkoord, het Sportakkoord en de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) bieden een goed kader voor gemeenten voor het werken aan gezonde steden en dorpen. Gezondheid is een maatschappelijk doel van de Omgevingswet en ambities krijgen een plek in Omgevingsvisies en -plannen. Het is kansrijk om opgaven uit het fysiek domein (energietransitie, klimaatadaptatie, verstedelijking, krimp) en opgaven uit het sociaal domein (vergrijzing, eenzaamheid, overgewicht, gezondheidsachterstanden) met elkaar te verbinden ([bron](#)).

MEER SAMENWERKING FYSIEK EN SOCIAAL DOMEIN NODIG

Samenwerking tussen het fysiek en het sociaal domein is nog niet vanzelfsprekend. Beide domeinen hebben elkaar veel te bieden: het fysiek domein heeft de instrumenten in handen om de fysieke leefomgeving gezond in te richten. Het sociaal domein kan het fysiek domein helpen met het integraal kijken naar de leefomgeving en kijken wat nodig is vanuit de inwoners. In de Landelijke nota gezondheidsbeleid '[Gezondheid Breed op de Agenda](#)' staat 'Gezondheid in de sociale en fysieke leefomgeving' benoemd als een van de gezondheidsvraagstukken die met voorrang aangepakt zouden moeten worden.

VERANTWOORDING

en hoe verder hij
des te lan
was zijn terug

cc

2 VERANTWOORDING

De Kernwaarden voor een gezonde leefomgeving zijn bedoeld voor alle professionals die aan de slag willen met gezondheid in omgevingsbeleid en leefomgeving in gezondheidsbeleid. De beste resultaten worden behaald door zoveel mogelijk samen te werken met planologen, ontwerpers, milieukundigen, gezondheidsprofessionals en andere disciplines aan het gezonder inrichten van de leefomgeving.

De Kernwaarden voor een gezonde leefomgeving geven handvatten om in gesprek te gaan met of binnen gemeenten over een gezonde leefomgeving. Het zijn waarden die idealiter in elk ruimtelijk plan aan de orde komen. Bij iedere kernwaarde staan een aantal principes met daarbij praktische voorbeelden van mogelijke maatregelen. De meeste winst wordt behaald met een combinatie van maatregelen die op meerdere onderdelen positief uitwerken, voor lucht en geluid, leefstijl, sociaal, veiligheid, etc. De lijst met maatregelen is niet compleet, allesomvattend of vaststaand, en is vooral bedoeld ter inspiratie. De meest effectieve advisering wordt behaald door mee te denken, samen te werken met andere disciplines en organisaties en bovenal maatwerk te leveren. Dit kan betekenen dat de kernwaarden worden aangepast aan een specifieke situatie, bijvoorbeeld in landelijk of stedelijk gebied. Om die reden is ook niet ieder principe op iedere situatie van toepassing.

De Kernwaarden voor een gezonde leefomgeving zijn opgesteld door de werkgroep Ruimtelijke Ordening van GGD GHOR Nederland Vakgroep Milieu en Gezondheid, in samenwerking met het RIVM en vele andere GGD-collega's. De kernwaarden zijn gebaseerd op diverse werksessies met, en input van, deskundigen uit de werkvelden Gezondheid en Milieu, Gezondheidsbevordering, Gezondheidsbeleid en infectieziekten. De kernwaarden zijn op 9 februari 2018 vastgesteld door de DPG-raad van GGD GHOR Nederland.

De kernwaarden richten zich op een thema en beleidsgebied dat volop in ontwikkeling is. Er is daarom gekozen voor een levend document dat tussentijds aangevuld, verbeterd en aangepast kan worden. De versie die nu voor u ligt dateert van juli 2022. De laatste versie is steeds beschikbaar via www.ggdghorkennisnet.nl.

Ook uw suggesties ter verbetering van dit levend document zijn welkom! Legt u daartoe contact met de werkgroep via postbus@ggdghor.nl of cgm@rivm.nl.

KERNWAARDEN

3 KERNWAARDEN VOOR EEN GEZONDE LEEFOMGEVING

De Kernwaarden voor een gezonde leefomgeving geven handvatten om met gemeenten en anderen in gesprek te gaan over een Gezonde Leefomgeving. Het is een set van waarden die idealiter in elk ruimtelijk plan of –beleid aan de orde komen. In separate hoofdstukken zijn context, aanleiding en gezondheidskundige verantwoording beschreven (hoofdstuk 1 en 2). Principes en maatregelen die kunnen bijdragen aan het realiseren van de kernwaarden zijn verder uitgewerkt (hoofdstuk 4, 5 en 6). De onderbouwing van de kernwaarden en beschreven maatregelen kunt u nalezen in de daaropvolgende hoofdstukken. Ook is een visuele uitwerking van de kernwaarden beschikbaar in de vorm van praatplaten aan het eind van de hoofdstukken 4, 5 en 6.

De Kernwaarden voor een gezonde leefomgeving zijn niet compleet, allesomvattend of vaststaand, en zijn zo ook niet bedoeld. De meest effectieve advisering wordt namelijk behaald door mee te denken, samen te werken met andere disciplines en organisaties en bovenal maatwerk te leveren. Dit kan ook betekenen dat de kernwaarden worden aangepast in een specifieke situatie, bijvoorbeeld in landelijk of stedelijk gebied. De verschillende kernwaarden hebben daarnaast onderlinge verwantschap, het wordt aangeraden deze verwantschap ook bij de uitwerking in concrete maatregelen te onderkennen. Verder kunnen maatregelen in de fysieke ruimte en meer sociale initiatieven (organisatie van activiteiten, educatie, etc) elkaar vaak versterken.

WOONOMGEVING

4 WOONOMGEVING

KINDEREN GROEIEN OP IN EEN ROOKVRIJE OMGEVING

Roken is verreweg de belangrijkste oorzaak van sterfte en ziekte. Meerroken door kinderen heeft een nadelige invloed op de ontwikkeling van de longen en geeft een verhoogde kans op luchtweginfecties, op hoesten en het ontwikkelen van astma. Meerokende kinderen hebben een grotere kans later zelf te gaan roken. De fysieke en sociale omgeving spelen een rol in tabakspreventie door te beschermen tegen meerroken en tegelijkertijd uit te dragen dat de norm 'niet roken' is. Genoemde maatregelen beperken ook de blootstelling van volwassen meerokers en ontmoedigen bovendien het roken. Ook rook van houtkachels, open haarden, terraskachels en vuurkorven bevat schadelijke en kankerverwekkende stoffen en kan tot overlast leiden. Mensen met bestaande luchtwegaandoeningen, hart- en vaatziekten, ouderen en kinderen kunnen eerder klachten ontwikkelen door blootstelling aan houtrook, ook bij kleine hoeveelheden. Houtrook levert een fors aandeel in de hoeveelheid fijnstof in Nederland.

VOOR IEDEREEN ZIJN ER -DICHTBIJ EN TOEGANKELIJK- AANTREKKELIJKE PLEKKEN

Waar we onze tijd doorbrengen heeft een belangrijk effect op onze kwaliteit van leven. Aantrekkelijke plekken bieden mensen gelegenheid te ontmoeten, ontspannen, bewegen en gezond te genieten. Gebouwen, uitzicht en natuurlijke elementen (groen en water) kunnen helpen om een aantrekkelijke, onderscheidende plek te maken waar mensen graag zijn. Wat aantrekkelijk is, is afhankelijk van de gebruikers en de verdere omgeving (bijvoorbeeld stad of platteland) en vereist maatwerk. Door de plekken voldoende dichtbij en voor iedereen, ook kwetsbare mensen, gemakkelijk toegankelijk te maken, kunnen zij goed gebruikt worden. Aanwezigheid van groen en water dicht bij huis draagt bij aan een goede fysieke en mentale gezondheid. Een groene omgeving biedt gelegenheid voor ontspannen, ontmoeten en bewegen en zorgt voor waterberging, schaduw en minder hittestress. Het is belangrijk om bij ontwerpen met groen en water ook aandacht te hebben voor mogelijke risico's.

DE LEEFOMGEVING DRAAGT BIJ AAN EEN GEZOND GEWICHT

Bijna de helft van de Nederlanders van 18 jaar en ouder heeft overgewicht en een op de drie beweegt te weinig. Overgewicht hangt samen met tal van ziekten. Het risico op ziekten en aandoeningen zoals diabetes en hart- en vaatziekten wordt groter naarmate de buikomvang toeneemt. De leefomgeving bepaalt vaak direct of gezond gedrag mogelijk is. Het kan gezond gedrag bevorderen of juist belemmeren. In een obesogene omgeving eten mensen te veel en ongezond en bewegen te weinig. Dit draagt bij aan het probleem van overgewicht. Door de leefomgeving zo in te richten dat een actieve leefstijl (zoals fietsen, traplopen, buitenspelen) wordt gestimuleerd en dat waar gezonde voeding de makkelijke, logische keuze is, worden problemen rond overgewicht tegengegaan. Het gaat daarbij ook om zaken als een gezond voedingsaanbod op en rond scholen, sportterreinen en andere gemeentelijke voorzieningen. De verwachting is dat mensen de komende jaren de openbare, groene en blauwe ruimte steeds meer zullen gaan gebruiken voor sporten en bewegen, bijvoorbeeld voor fietsen, wandelen of sporten in parken en zwemmen in natuurwater.

WONEN EN DRUK VERKEER ZIJN GESCHIEDEN

Intensief verkeer geeft veel lawaai en luchtverontreiniging. Langdurig verblijven nabij drukke wegen (bijv. woning, school, kinderdagverblijf, verzorgingshuis) geeft een verhoogd risico op hart- en vaatziekten en luchtwegaandoeningen. De groei van kinderlongen op dergelijke plekken blijft achter. Het horen van te veel of ongewenst geluid kan niet alleen onprettig zijn, het kan ook gezondheidsschade toebrengen. Zo slapen sommige mensen slecht vanwege geluidsoverlast of krijgen ze een hoge bloeddruk en kan geluid de kans op een hartinfarct vergroten. Drukke verkeerswegen kunnen daarnaast ook een geografische barrière vormen en leiden tot (verkeers)onveilige situaties.

FUNCTIONIES (WONEN, WERKEN, VOORZIENINGEN) ZIJN GOED GEMENGD, OVERLASTGEVENDE BEDRIJVEN STAAN OP AFSTAND

Een goede menging van functies zorgt voor een prettige woon- en werkomgeving gedurende de hele dag. In een buurt waar wonen, werken en een gevarieerd aanbod van voorzieningen (op het gebied van zorg, winkelen, ontspanning, ontwikkeling) goed gemengd zijn, wordt meer bewogen omdat zij lopend of met de fiets bereikbaar zijn. Dit zorgt er voor dat meer mensen de auto laten staan (en dus minder luchtverontreiniging, geluidsoverlast en verkeersproblemen). Goede functiemenging draagt tenslotte bij aan levendigheid en het ontmoeten van buurtgenoten. Woningen kunnen de ontwikkelingsruimte voor industriële of agrarische bedrijven beperken. Dergelijke bedrijven kunnen (bijv. door uitstoot van geur, geluid, stoffen) overlast, veiligheidsrisico's en gezondheidsrisico's met zich meebrengen. Dienstverlenende en MKB-bedrijven zoals bijv. detailhandel kunnen de levendigheid van een buurt juist vergroten en zorgen voor werkgelegenheid, waarbij aandacht voor de 'menselijke maat' van belang is om overlast te voorkomen.

[Verdiepende informatie op bladzijde 21](#)

Praatplaat gezonde leefomgeving: buurt 1 en 2 op de volgende pagina's

Praatplaat gezonde leefomgeving: regio

PRAATPLAAT BUURT_1

PRAATPLAAT BUURT_2

Rookvrij

Gezond gewicht

Aantrekkelijke plekken

Aangename zijde

Actief vervoer

(Hout) rookvrij

PRAATPLAAT REGIO

MOBILITEIT

5 MOBILITEIT

ACTIEF VERVOER (LOPEN EN FIETSEN) IS IN BELEID, ONTWERP EN GEBRUIK DE STANDAARD

Lopen of fietsen in plaats van met auto of OV is gezonder en beter voor de omgeving. Dit moet centraal uitgangspunt zijn in beleid en ontwerp. Door voor dagelijkse verplaatsingen, naar werk, school en winkel, te fietsen en lopen kan iedereen voldoen aan de nationale beweegnorm. Mensen vinden groene routes doorgaans aantrekkelijker. Een wandel- of fietsroute met bomen biedt op hete dagen tevens schaduw en verkoeling. Het is belangrijk hierbij is het nodig oog te hebben voor de behoeften van kwetsbare groepen zoals ouderen, kinderen en mensen die niet goed ter been zijn. Voor langere afstanden kan dit in combinatie met OV. Dat maakt fitter en voorkomt onder meer overgewicht en stressgerelateerde klachten. Uitstoot en lawaai van gemotoriseerd verkeer wordt voorkomen met daardoor minder hinder, hart- en vaatziekten, luchtwegaandoeningen en longkanker. Actief vervoer heeft geen negatieve invloed op het klimaat. Niet parkeren op straat en minder auto's geven bovendien ruimte voor een aangename leefomgeving.

TUSSEN KERNEN ZIJN GOEDE (E-)FIETS- EN OV-VERBINDINGEN

Met goede verbindingen voor (elektrische) fiets en openbaar vervoer tussen kernen (wijken, steden, dorpen) is autogebruik veelal onnodig. Een goede OV- en fietsverbinding tussen kernen stimuleert het lopen en fietsen in de nabije omgeving. Minder automobiliteit voorkomt uitstoot en lawaai van gemotoriseerd verkeer met daardoor minder hinder, hart- en vaatziekten, luchtwegaandoeningen en longkanker. Het heeft minder negatieve invloed op het klimaat en draagt ook bij aan een gezonde woonomgeving. Voorwaarde is wel dat het OV netwerk goed toegankelijk is voor iedereen, ook voor ouderen en mensen die minder goed ter been zijn. Om (e-)fiets en OV een alternatief voor dagelijks vervoer over de middel-lange afstand te laten zijn, moeten zij elkaar goed aanvullen. OV-verbindingen kunnen directer en sneller wanneer er goede fietsvoorzieningen zijn bij haltes en stations, zoals veilige fietsstallingen, en goed aansluiten op het fietsnetwerk van bijvoorbeeld fietssnelwegen.

[Verdiepende informatie op pagina 49](#)

GEBOUWEN

6 GEBOUWEN

HET BINNENKLIMAAT IS PRETTIG EN GEZOND

Mensen zijn veel in gebouwen en circa 70% van de tijd in hun eigen woning. Daarom is het voor iedereen belangrijk dat het binnenklimaat prettig en gezond is. Hetzelfde geldt voor gebouwen zoals scholen, kinderdagverblijven, verpleeg- en verzorgingshuizen. Door zorg te dragen voor een prettige temperatuur en luchtvochtigheid, voldoende rust in het gebouw en een goede binnenluchtkwaliteit, kunnen gezondheidsklachten die samenhangen met het gebouw worden voorkomen. Het gaat om klachten als vermoeidheid, hoofdpijn, sufheid en slaperigheid. Ook irritatie van ogen, neus en keel treedt op. Systemen voor ventilatie, verwarming en zonwering moeten eenvoudig te bedienen en onderhouden zijn. Schadelijke stoffen zoals koolmonoxide en asbest horen niet in een gezond gebouw. In een prettig gebouw kan men zich bovendien ontspannen en tot rust komen. Daarbij helpt een aangename zijde.

MINIMAAL ÉÉN ZIJDE (GEVEL) VAN EEN WONING IS AANGENAAM

In dorpen en steden biedt de straat (met daarop aanwezig verkeer en aan de straat gelegen bedrijvigheid) naast positieve effecten ook vaak onrust, lawaai en luchtverontreiniging. Minimaal één zijde die rustig is, waar geen geur of geluid van bijvoorbeeld horeca overheerst, met schone lucht en met een prettig (zo mogelijk natuurlijk) uitzicht en/of buitenruimte vergroot het wooncomfort. Minder luchtverontreiniging en lawaai beperkt het risico op hinder, hart- en vaatziekten, luchtwegaandoeningen en longkanker. Rust en een natuurlijke omgeving bieden betere mogelijkheden om te ontspannen en te herstellen. Een natuurlijke omgeving maakt bovendien klimaatbestendig(er): het kan helpen warmte te dempen (tegen hittestress), wateroverlast te voorkomen en is goed voor de biodiversiteit.

ER ZIJN VOLDOENDE BETAALBARE LEVENSLOOPGESCHIKTE WONINGEN

De vergrijzing en de wens om langer thuis te blijven wonen hebben gevolgen voor de woningvoorraad en inrichting van buurten. Een levensloopgeschikte woning is een zelfstandige woning die geschikt is (te maken) voor bewoning in alle levensfasen, met minimale fysieke inspanning en minimale kans op ongevallen. Op die manier kunnen ouderen of mensen met een lichamelijke beperking prettig en comfortabel wonen. Men hoeft niet noodgedwongen bestaande sociale contacten te verbreken en de vertrouwde sociale omgeving te verlaten. Deze woningen moeten dan wel betaalbaar zijn voor deze doelgroepen. Door de directe woonomgeving goed in te richten worden ouderen of mensen met een beperking ondersteund om gezond te leven, sociale contacten op te doen en langer zelfstandig thuis te blijven wonen. Het gaat dan bijvoorbeeld om veilige en aantrekkelijke wandelroutes naar voorzieningen voor dagelijkse behoeften, activiteiten en zorg.

[Verdiepende informatie op pagina 60](#)

Praatplaat gezonde leefomgeving: woning op de volgende pagina

PRAATPLAAT WONING

Actief vervoer

Levensloop geschikte woningen

Binnenklimaat prettig en gezond

Aangename zijde

(Hout) rookvrij

WOONOMGEVING

VERDIEPENDE INFORMATIE

7 VERDIEPENDE INFORMATIE WOONOMGEVING

KINDEREN GROEIEN OP IN EEN ROOKVRIJE OMGEVING	22
VOOR IEDEREEN ZIJN ER AANTREKKELIJKE PLEKKEN	25
DE LEEFOMGEVING DRAAGT BIJ AAN EEN GEZOND GEWICHT	31
WONEN EN DRUK VERKEER ZIJN GESCHEIDEN	36
FUNCTIES (WONEN, WERKEN, VOORZIENINGEN) ZIJN GOED GEMENGD, OVERLASTGEVENDE BEDRIJVEN STAAN OP AFSTAND	39

KINDEREN GROEIEN OP IN EEN ROOKVRIJE OMGEVING

Roken is verreweg de belangrijkste oorzaak van sterfte en ziekte. Meerroken door kinderen heeft een nadelige invloed op de ontwikkeling van de longen en geeft een verhoogde kans op luchtweginfecties, op hoesten en het ontwikkelen van astma. Meerokende kinderen hebben een grotere kans later zelf te gaan roken. De fysieke en sociale omgeving spelen een rol in tabakspreventie door te beschermen tegen meerroken en tegelijkertijd uit te dragen dat de norm 'niet roken' is. Genoemde maatregelen beperken ook de blootstelling van volwassen meerokers en ontmoedigen bovendien het roken. Ook rook van houtkachels, open haarden, terraskachels en vuurkorven bevat schadelijke en kankerverwekkende stoffen en kan tot overlast leiden. Mensen met bestaande luchtwegaandoeningen, hart- en vaatziekten, ouderen en kinderen kunnen eerder klachten ontwikkelen door blootstelling aan houtrook, ook bij kleine hoeveelheden. Houtrook levert een fors aandeel in de hoeveelheid fijnstof in Nederland.

MAAK PUBLIEKE RUIMTEN ROOKVRIJ

Zowel roken als meerroken is schadelijk voor de gezondheid. Een rookvrije publieke ruimte beschermt personen tegen onvrijwillige blootstelling en de schadelijke gevolgen van rook. Het roken van een elektronische sigaret en waterpijp is ook schadelijk voor de gezondheid; de genoemde maatregelen gelden daarom ook voor deze producten.

- Stel een rookverbod in op plekken waar kinderen komen (speelplekken, schoolpleinen, pretparken, sportterreinen). Denk ook aan een rookvrije ingang of rookvrije zone rond de ingang van gebouwen met een rookverbod, zoals bioscoop, zwembad, indoor speeltuin.
 - ▶ [Gezonde school](#), [Gezonde kinderopvang](#), [Rookvrijegeneratie/gemeente](#), [Loket Gezond Leven](#), [Rookvrij schoolterrein](#)
- Beperk roken in de publieke ruimte. Begin met het verbieden van roken op plekken waar mensen langere tijd wachten (bijv. bushaltes) of langs moeten (bijv. ingangen), etc.
 - ▶ [Trimbos instituut](#)

- Faciliteer geen rookruimtes in publieke gebouwen. Plekken waar wel gerookt mag worden zijn op (grote) afstand van de ingang.

▶ [Loket Gezond Leven](#)

WEER TABAKSVERKOOP EN TABAKSRECLAME

Dring het aantal verkooppunten van tabak terug, inclusief sigarettenautomaten. Sta geen reclame toe aan de voorgevels van verkooppunten. Reclame kan mensen verleiden tot bepaald gedrag. Het niet zien van personen die roken, en het voorkómen van aanbod en reclame van rookartikelen helpt personen om niet te gaan roken. In het preventieakkoord staan ook afspraken over verkoop en reclame van tabak.

- Onderzoek de mogelijkheden om de verkoop van tabak verder terug te dringen. Richt je bijvoorbeeld allereerst op de plekken waar de gemeente iets over te zeggen heeft (waar gemeente gebouweigenaar is, subsidie aan verstrekt, ...)
- Zorg voor een tabaksvrije zone rondom scholen en sportverenigingen (rookverbod maar ook verkoop en marketing).

▶ [Preventieakkoord](#), [Rookvrije generatie](#)

SLUIT AAN BIJ DE CAMPAGNE 'OP WEG NAAR EEN ROOKVRIJE GENERATIE'

Rookvrij opgroeien moet vanzelfsprekend zijn. Ieder kind dat geboren wordt moet de kans krijgen om volledig rookvrij op te groeien. Dit kan in een rookvrije omgeving, zonder verleidingen en met goede voorbeelden om zich heen.

- Rookvrije Generatie Campagne van Hartstichting, KWF en Longfonds: Kinderen moeten in alle fasen van het opgroeien worden beschermd tegen tabaksrook en tegen de verleidingen om te gaan roken. Maak gebruik van beleidsvoorbeelden, communicatiemateriaal etc. wat er door deze campagne beschikbaar wordt gesteld.

▶ [Rookvrije generatie](#)

STIMULEER HET STOPPEN MET EN/OF HET NIET GAAN ROKEN

Stoppen met roken vraagt een gedragsverandering. Dit is niet eenvoudig. Programma's kunnen personen ondersteunen om te stoppen met roken en om dat vol te houden. Programma's om weerbaarheid bij jongeren te vergroten kan voorkómen dat zij gaan roken. De GGD heeft veel kennis van en ervaring met gedragsveranderingsprogramma's en kan overheid of initiatiefnemer hierbij ondersteunen.

- Bied (bij voorkeur erkende) interventies aan die voorkómen dat niet-rokende jongeren beginnen met roken, zoals Steun bij Stoppen 1.0 en SmokeAlert.
- Bied (bij voorkeur erkende) interventies aan die personen ondersteunen bij het stoppen met roken, zoals Actie Tegengif en Rookvrij schoolterrein
 - ▶ [Loket Gezond Leven](#)

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met het aanbieden van een rookvrije omgeving. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Bied geen rookfaciliteiten aan in en om het eigen gebouw.
- Spreek met rokende medewerkers een rookvrije zone af rondom het eigen gebouw.
- Bied medewerkers een gratis stoppen met roken cursus.

BEPERK HOUTROOK

Door houtrook te beperken worden er minder schadelijke stoffen uitgestoten en wordt hinder ten gevolge van de geur van houtrook beperkt. Dit draagt bij aan de kwaliteit van de leefomgeving en het welbevinden.

- Stook niet in een stedelijke omgeving (inclusief terrashaarden en vuurkorven)
 - ▶ [GGD Amsterdam - houtrook](#)

- Verbied rookgaskanalen in nieuwe woningen en maak plaatselijk beleid om ervoor te zorgen dat deze ook naderhand niet worden aangebracht. Maak te plannen nieuwbouwwijken door middel van beleid houtrookvrij. Dit voorkomt dat de luchtkwaliteit verslechtert en geeft mensen een mogelijkheid te wonen op een plek die zeker vrij blijft van houtrook.

▶ [GGD standpunt - houtrook](#)

- Stimuleer uitstootvrije warmtebronnen bij het overschakelen op aardgasvrije woningen, en vergun geen biomassa gestookte verwarming. Informeer burgers hier actief over bij verbouw- en nieuwbouwplannen.
- Wijs plekken aan in openbare parken die barbecue-vrij zijn.
- Voer een pilot uit met als doel om inzicht te krijgen in diverse lokale stooksituaties die overlast veroorzaken en om een samenhangend pakket effectieve maatregelen te evalueren. Uitkomsten van een pilot zeggen iets over lokale haalbaarheid van maatregelen en brengen lokale knelpunten in beeld. Het delen van kennis uit de ervaringen vande pilot is belangrijk en kan behulpzaam zijn voor andere gemeenten.
- Maak gebruik van middelen die elders ontwikkeld zijn, bijvoorbeeld in het kader van het [Schone Lucht Akkoord](#).

STIMULEER HET MINDER (NIET) HOUT STOKEN EN OPTIMAAL STOKEN

Minder of geen hout stoken of het optimaal gaan stoken vraagt een gedragsverandering. De GGD heeft veel kennis van en ervaring met gedragsveranderingsprogramma's en kan overheid of initiatiefnemer hierbij ondersteunen

- Geef voorlichting / informatievoorziening over de invloed van houtrook op de luchtkwaliteit en gezondheid. Vul de bestaande voorlichting van Milieu Centraal eventueel aan met informatie vanuit het perspectief van gehinderden/longpatiënten. Gemeenten kunnen de voorlichting geven via hun website, persberichten, advertenties in huis-aan-huisbladen of andere media.

▶ [InfoMil](#), [MilieuCentraal](#)

- Geef tips aan stokers om optimaal te stoken en overlast te voorkomen.
- Waarschuw burgers actief wanneer weersomstandigheden ongunstig zijn voor houtstook door middel van een stookalert.
 - ▶ [Stookalert](#)
- Voorkom dat overgestapt wordt op houtverbranding in woningen en andere gebouwen in wijken die aardgasvrij worden.
- Stimuleer het inruilen van oude kachels voor een uitstootloze variant. Stel een stookcursus verplicht bij de aanschaf van een kachel om stookgedrag en het gebruik van stookhout te optimaliseren.

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met het voorkómen en verminderen van houtrook. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Plaats geen vuurkorven of barbecues met kolen bij zelf georganiseerde evenementen.
- Installeer in eigen gebouwen of gebouwen waar de overheid zeggenschap over heeft (gymzalen, buurthuizen, scholen, zwembaden) geen houtgestookte biomassa-installaties zoals pelletkachels
- Wees kritisch bij het toestaan van vuren bij evenementen, vaak zijn deze niet nodig en kunnen vervangen worden door uitstootloze alternatieven.

BEVORDER PARTICIPATIE: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE

Een plek wordt alleen goed gebruikt als deze aansluit op de behoeften van gebruikers. Dat kan door middel van een goed proces met burgerparticipatie. Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van een plek of van beleid. Vroegtijdig samenwerken vergroot

de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen (inspiratiegids participatie). Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode die gebruikt wordt en de te betrekken bewoners(groepen). Participatie is altijd maatwerk.

- Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.
 - ▶ [Pharos](#)
- Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie](#), [Inspiratiegids participatie](#)
- Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie](#), [Inspiratiegids participatie](#), [Loket Gezond Leven](#)
- Betrek burgers bij het bepalen van een barbecue-vrije zone in een park.

VOOR IEDEREEN ZIJN ER – DICHTBIJ EN TOEGANKELIJK – AANTREKKELIJKE PLEKKEN

Waar we onze tijd doorbrengen heeft een belangrijk effect op onze kwaliteit van leven. Aantrekkelijke plekken bieden mensen gelegenheid te ontmoeten, ontspannen, bewegen en gezond te genieten. Wat aantrekkelijk is, is afhankelijk van de gebruikers en de verdere omgeving (bijvoorbeeld stad of platteland) en vereist maatwerk. Door de plekken voldoende dichtbij en voor iedereen, ook kwetsbare mensen, veilig en gemakkelijk toegankelijk te maken en met gebruikers in te richten, kunnen zij goed gebruikt worden. Aantrekkelijk ingerichte plekken dragen bij aan het verminderen van de kans op eenzaamheid en stressgerelateerde klachten en dragen bij aan de fysieke fitheid, sociale cohesie en kwaliteit van leven.

BEVORDER PARTICIPATIE: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE, FACILITEER BEWONERSINITIATIEVEN

Aantrekkelijke plekken bieden mensen gelegenheid te ontmoeten, ontspannen, bewegen en gezond te genieten. Wat aantrekkelijk is, is afhankelijk van de gebruikers en van de verdere omgeving. Een plek wordt alleen goed gebruikt als deze aansluit op de wensen en behoeften van gebruikers. Dat kan door middel van een goed proces met burgerparticipatie. Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van een plek of van beleid. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen (bron: Inspiratiegids participatie).

Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode die gebruikt wordt en de te betrekken bewoners (groepen). Participatie is altijd maatwerk.

- Schep mogelijkheden voor en bied ruimte aan leefbaarheidsinitiatieven van bewoners.
- Op het platteland is het verenigingsleven vrijwel altijd betrokken bij succesvolle leefbaarheidsinitiatieven. Maak hier gebruik van en/of stimuleer dit.

- Creëer een structuur die het mogelijk maakt dat dorpen van elkaar kunnen leren en waarin ook samenwerking tussen de dorpen wordt bevorderd.
- Maak gebruik van ervaringen die elders zijn opgedaan. Het [Kennissplatform-bewoners.nl](#) biedt (uitwisseling van) kennis en informatie voor bewoners actief voor de leefbaarheid van hun wijk, buurt of dorp. Er staan veel praktische voorbeelden op de website.
 - ▶ [Leefbaarheidsinitiatieven platteland](#), [LVKK](#), [Kennissplatform Bewoners](#)
- Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie](#), [Inspiratiegids participatie](#),
- Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie](#), [Inspiratiegids participatie](#), [Loket Gezond Leven](#)
- Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.
 - ▶ [Pharos](#)
- Maak openbaar groen beschikbaar voor zelfbeheer, bijvoorbeeld voor een buurt- of stoeptuin.
 - ▶ [Gemeente Utrecht –groen](#)
- Maak met hardlopers en atletiekverenigingen hardlooperoutes in de openbare ruimte
- Faciliteer en stimuleer bewonersinitiatieven
 - ▶ [VNG handreiking](#), [VNG werkboek](#)

MAAK DE PLEK MOOI EN COMFORTABEL

Gebouwen, uitzicht en natuurlijke elementen kunnen helpen om een aantrekkelijke, onderscheidende plek te maken waar mensen graag zijn. Deze kenmerken zorgen er ook voor dat mensen gemakkelijker hun weg kunnen vinden. Een sterke lokale identiteit, bijvoorbeeld door kunst, cultuur, historische gebouwen of een bijzondere boom, zorgt ervoor dat mensen een plek positief ervaren en zich verbonden voelen met de plek. Goede plekken bieden een gevarieerd aanbod aan ontmoetingsplekken waar mensen vanuit de gehele community en vanuit verschillende achtergronden elkaar tegenkomen en elkaar kunnen leren kennen. Dit wordt ook wel 'placemaking' genoemd. Door een plek mooi, prettig en comfortabel in te richten met en voor de mensen, draagt het bij aan sociaal maatschappelijk participeren, kwaliteit van leven, mentaal welbevinden en zingeving.

- Geef straten en pleinen mooi vorm, bijvoorbeeld vanuit cultureel, historisch of functioneel oogpunt. Denk aan zaken als sfeer, de aanwezigheid van monumenten, mooie gebouwen of kunst, en of men zich verbonden voelt met de plek en/of diens gebruikers.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water, De Leefplekmeter](#)
- Heb aandacht voor kunst en cultuur. De vormgeving van de buitenruimte en objecten in de buitenruimte kunnen bijdragen aan beleving en zingeving en het creëren van een identiteit van een plek.
 - ▶ [De Leefplekmeter](#)
- Sluit aan bij de lokale behoeften en gewoonten. Maak gebruik van regionale verkenningen op het gebied van publieke ruimte en kleine kernen
 - ▶ [Zuid Holland, Noord-Holland, Brabant](#)
- Sluit aan bij de lokale behoeften en gewoonten. Maar gebruik van de producten en inzichten beschikbaar via de regionale verenigingen voor kleine (of krachtige) kernen, vindbaar via de landelijke vereniging.
 - ▶ [Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen](#)

- Zorg dat mensen graag op een plek willen zijn. Ook in de nacht, in verschillende seizoenen en bij slecht weer. Zorg voor zo min mogelijk negatieve kenmerken zoals leegstaande gebouwen en braakliggende terreinen.
 - ▶ [De Leefplekmeter](#)
- Zorg dat mensen zich verbonden voelen met een plek en op deze manier ook met hun buurtbewoners en wijk of kern. In de vorming van feitelijk, gevoeld en symbolisch eigenaarschap spelen sociale processen en ook sociaal kapitaal een belangrijke rol.
 - ▶ [Leefbaarheidsinitiatieven platteland](#)
- Maak een plek comfortabel, let bijvoorbeeld op zon en wind.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Bij een publieke ruimte gaat het vaak om een goede interactie tussen gebouw, openbare ruimte en gebruiker. De vormgeving van de omliggende gebouwen kan dan ook een belangrijke rol spelen in hoeverre mensen de publieke ruimte aantrekkelijk vinden. Zorg bijvoorbeeld voor een zachte overgang tussen een gebouw en de straat door een bankje, plantenbak, etalages, etc.
 - ▶ [Blog stadslente](#)

MAAK DE PLEK VEILIG, SCHOON EN HEEL

Een aantrekkelijke plek is schoon (geen zwerfvuil of hondenpoep) en het straatmeubilair is heel en overlast en criminaliteit zijn beperkt. Alle gebruikers (jong, oud) moeten veilig gebruik kunnen maken van de plek en zich ook veilig voelen. De inrichting van de openbare ruimte (verlichting) draagt hieraan bij. Sociale onveiligheid kan stress veroorzaken en gaat over gevoel van onveiligheid en over daadwerkelijke criminaliteit en overlast. Gevoel van veiligheid is belangrijk voor gezondheid. Goede afspraken over beheer, handhaving en toezicht zijn hierbij belangrijk. Het helpt als mensen in de buurt elkaar kennen, dat draagt positief bij aan een gevoel van veiligheid. Draag er zorg voor dat de plek ook voor omwonenden aangenaam blijft en geen overlast veroorzaakt.

- Zet in op een hoge 'Beeldkwaliteit', als dit instrument gebruikt wordt bij het beheer van de Openbare Ruimte.
 - ▶ [CROW](#)
- Zorg voor voldoende beheer, betrek waar mogelijk gebruikers.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica, Gezond Ontwerp, Th. groen&water, Leefplekmeter](#)

- Regel zo nodig toezicht, betrek waar mogelijk gebruikers.
- Breng de veiligheid van een plek in kaart door samen met gebruikers (bewoners, ouderen, jongeren) door een wijk of kern te lopen (wijkschouw). Denk ook aan de situatie op andere tijdstippen en in andere jaargetijden. Gebruik daarbij gemeentelijke cijfers (neem contact op met de GGD of kijk op waarstaatjegemeente.nl).
- Denk ook aan de functie van de publieke ruimte in de avonduren (een open winkelcentrum wordt bijvoorbeeld veilig ervaren in tegenstelling tot gesloten winkels).
- Zorg dat mensen in de buurt elkaar kennen, dat draagt positief bij aan een gevoel van veiligheid. Werk bijvoorbeeld samen met een buurtambassadeur. Een laagdrempelig aanspreekpunt in en voor de wijk is essentieel om mensen hun wensen en behoeften te laten uiten.
- Zet in op het elkaar leren kennen in de buurt door ontmoetingsplekken te creëren, activiteiten/buurtinitiatieven te organiseren en faciliteren. Doe dit samen met bewoners.
- Vergroot de (beleving van de) veiligheid en ontmoedig asociaal gedrag. Denk hierbij aan zicht vanuit woningen ('keukenraam controle') en goede verlichting.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water, Leefplekmeter, Inspiratieboek gezondheid](#)
- Zorg voor vandalismebestendige voorzieningen van goede kwaliteit.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Maak hondenbeleid om ontlasting te voorkomen in de openbare ruimte (bijvoorbeeld op stoepen, goten, verblijf- en speelplaatsen).
- Maak singels en vijvers veilig, bijvoorbeeld met schuine taluds en verlaagde oevers.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Zorg voor tijdig legen van (ondergrondse) afvalcontainers. Afval heeft een aantrekkingskracht op ratten en muizen. Deze dieren kunnen infectieziekten overdragen.
- Bied goede en schone toiletvoorzieningen in de omgeving van ontmoetingsplekken. Dit gaat wildplassen tegen.

MAAK DE PLEK VOOR IEDEREEN TOEGANKELIJK

Aantrekkelijke plekken zijn voor iedereen toegankelijk en veilig te bereiken. Toegankelijk voor kinderen om zelfstandig buiten te spelen, voor ouderen en mensen die minder goed ter been zijn om te kunnen wandelen en bijvoorbeeld voor slechtzienden.

- Pas richtlijnen toe of win advies in bij een organisatie of adviesbureau gespecialiseerd in toegankelijkheid voor mensen met een beperking
- Pas richtlijnen toe of win advies in bij een organisatie of adviesbureau gespecialiseerd in toegankelijkheid voor mensen met een beperking
 - ▶ [Nederlands Instituut voor Toegankelijkheid, PBTConsult, VACpunt Wonen](#)
- Zorg voor voldoende routes om te wandelen en fietsen naar en tussen plekken waar mensen graag willen zijn.
- Maak wandel- en fietsroutes aantrekkelijk, veilig en direct, met name voor kinderen, ouderen en andere kwetsbare verkeersdeelnemers (met name in de buurt van scholen en kindvoorzieningen, verzorgingshuizen en ouderenvoorzieningen, etc.).
 - ▶ [Amsterdamse beweglogica, Veilig verkeer Nederland](#)
- Organiseer het beheer met aandacht voor toegankelijkheid voor ouderen en hen die minder goed ter been zijn, ook bij winterse weersomstandigheden.

BIED STILLE PLEKKEN

Stille plekken zijn belangrijk om de drukte te ontlopen of te 'ontstressen'. Rust in eigen huis is nodig (zie ook Kernwaarde Minimaal één zijde (gevel) van een woning is aangenaam), maar velen vinden ook een rustig plekje niet te ver van huis belangrijk. Stil betekent niet dat er geen geluid is, maar wel dat er prettige en/of neutrale geluiden hoorbaar zijn. Mensen vinden natuurlijke geluiden meestal het prettigst. Het is daarom belangrijk om voldoende natuurlijke omgeving te hebben (zie kopje: bied natuurlijke omgeving). Vooral in een drukke stad is het bieden van stille plekken van belang.

- Vraag bewoners naar behoefte aan en het gebruik van stille plekken in de buurt. Identificeer stille plekken die behouden moeten worden.
- Bescherm deze stille plekken tegen lawaai door ze op te nemen in het beleid. Creëer stille plekken waar nodig.
- Maak gebruik van soundscaping (gebruik van gewenst geluid en demping van ongewenst geluid). Voeg bijvoorbeeld in een versteende omgeving natuurlijke elementen toe. Hou wel rekening met risico's van groen en water (muggen, teken).
 - ▶ [GGD richtlijn omgevingsgeluid](#)
- Realiseer een geluidluwe zijde op geluidbelaste locaties. Positioneer de slaapkamers zoveel mogelijk aan deze zijde. Deze geluidsluwe zijde (ook wel stille zijde genoemd) geeft mensen de mogelijkheid om zich (tijdelijk) aan het geluid te onttrekken en om te slapen met een open raam.
 - ▶ [Richtlijn geluid](#), [RIVM stille zijde](#), [RIVM Rapport](#)

BIED LEVENDIGE PLEKKEN EN STIMULEER ONTMOETEN

Levendige plekken stimuleren het ontmoeten van buurtbewoners en zijn daarmee een middel tegen eenzaamheid en om de sociale cohesie te bevorderen. Bij sociale cohesie gaat het erom dat bewoners elkaar (her)kennen en naar elkaar omkijken. De behoefte aan een onderlinge band met buurtbewoners verschilt per levensfase en per persoon, voor kwetsbare groepen is dit vaak erg belangrijk. Levendigheid promoot daarnaast het daadwerkelijke gebruik van een aantrekkelijke plek. Vooral in landelijk gebied is het bieden van levendigheid op een plek van belang

- Bied voorzieningen om elkaar te ontmoeten, zoals bankjes op pleinen, bij speelplekken en in parken en andere natuurlijke omgevingen, en elementen die als informele zitplaats gebruikt kunnen worden, bijvoorbeeld trappen, brede paaltjes, etc.
 - ▶ [Beweegvriendelijke stad](#)

- Kies een passend, en voldoende hoog kwaliteitsniveau voor de openbare ruimte. Differentieer hierbij tussen de kern of wijk in het algemeen en specifieke aantrekkelijke plekken in de wijk of kern.
 - ▶ [Openbare ruimte Raalte](#)
- Bevorder ontmoeting door regelmatig activiteiten te (laten) organiseren. Houd hierbij rekening met de principes genoemd bij de Kernwaarde "[De leefomgeving draagt bij aan een gezond gewicht](#)" (denk bijvoorbeeld aan een markten, festivals, natuureducatie, etc.)
 - ▶ [Voorbeeld Nijmegen](#)
- Faciliteer en stimuleer voorzieningen zoals bibliotheken, buurthuizen, koffietentje bij een park.
- Faciliteer en stimuleer buurtinitiatieven (moestuinen, buurtmoeders) en sportactiviteiten.
- Zet professionals in zoals buurtsportcoaches, opbouwwerkers die een belangrijke schakel kunnen zijn.

RICHT DE LEEFOMGEVING ZO IN DAT SPORTEN EN SPELEN WORDT GESTIMULEERD

Straten, parken, pleinen en water geven aanleiding tot (ongeorganiseerd) sporten en spelen, bijv. om een rondje te lopen met de hond, in het hardlooprondje wat gymoefeningen op te nemen, verstopperijtje te spelen of een eigen spel te verzinnen. Sporten en spelen helpen overgewicht en daarmee samenhangende ziekten zoals hart- en vaatziekten, diabetes en kanker voorkomen. Het is ook goed voor de motorische ontwikkeling van kinderen, bevordert lenigheid en zelfredzaamheid van ouderen en helpt eenzaamheid en isolement te voorkomen. Onder werknemers kan het ziekteverzuim verlagen en werktevredenheid en productiviteit bevorderen.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarde "[De leefomgeving draagt bij aan een gezond gewicht](#)"

PAS DE PLEK AAN AAN HET VERANDERENDE KLIMAAT

Het klimaat verandert. Het wordt warmer en de weersextremen nemen toe (bv. meer droogte in de zomer maar ook meer forse buien). De leefomgeving moet hierop aangepast worden om onder meer gevolgen voor de gezondheid te voorkomen. Klimaatadaptief bouwen en inrichten in relatie tot gezondheid betekent onder meer rekening houden met toenemende hitte en UV-straling en gezonde oplossingen bedenken voor toenemende wateroverlast door hevige regenval.

- Maak steden en kernen hittebestendig. Verlaag de temperatuur in de stad door aanleggen van water en groen – zowel op de grond als op daken en tegen gevels
 - ▶ [Klimaatbestendige stad link 1](#), [Klimaatbestendige stad link 2](#), [Klimaatbestendige stad link 3](#)
 - ▶ [Handreiking decentrale regelgeving klimaatadaptief bouwen en inrichten](#),
 - ▶ [Hitte en droogte in kleine kernen](#)
- Maak steden en kernen hittebestendig. Verstrek subsidies voor groene daken en groene gevels.
- Maak steden en kernen hittebestendig. Stimuleer bewoners om hun tuinen te vergroenen, bijvoorbeeld met Operatie Steenbreek.
- Maak steden en kernen hittebestendig. Geef bij ruimtelijke planvorming ruimte aan verkoelende wind om de temperatuur te verlagen.
- Verminder blootstelling aan UV-straling door aanleg van bomen of UV-werende zonnenschermen op plekken waar mensen langere tijd verblijven, zoals speelplekken en winkelstraten
 - ▶ [Region of Waterloo](#)
- Houd rekening met infectieziekten bij afvoer van regenwater in wadi's en overstort van rioolwater in oppervlaktewater. Voorkom dat mensen toegang hebben tot waterberging, zodat er niet in kan worden gespeeld en gezwommen.

- Zorg voor voldoende drinkwater door middel van openbare watertappunten. Zorg ervoor dat het drinkwater schoon en veilig is tijdens de hitte.
 - ▶ [JOGG, Gezonde School, Drinkwaterkaart](#)

- Zorg voor goede waterkwaliteit bij speelwater, fontein en bedriegertjes. Communiceer duidelijk dat dit geen drinkwater is.
 - ▶ [RIVM Waterkwaliteitscheck](#)

BIED NATUURLIJKE OMGEVING (GROEN EN WATER)

Een natuurlijke omgeving kan een positieve invloed hebben op de gezondheid, omdat het mensen stimuleert om te bewegen (helpt tegen overgewicht, hart- en vaatziekten) en ontspanning en rust biedt (helpt bij herstel van stress, aandachtsmoeheid en depressie). Het biedt verder ontmoetingsplekken en maakt klimaatbestendig(er): het kan helpen warmte te dempen (tegen hittestress), schaduw te bieden en wateroverlast voorkomen. Het is belangrijk om bij ontwerpen met groen en water ook aandacht te hebben voor mogelijke risico's, zoals infectieziekten.

- Kies (ook) voor een natuurlijke inrichting van openbare ruimte en schoolpleinen
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#), [Inspiratiegids groene gezonde wijk](#), [Handboek speelnatuur](#), [Provincie Gelderland](#), [Rotterdam gaat voor groen](#), [Groenvisie Amsterdam](#)
- Creëer wandel- en fietspaden, ommetjes, die het (agrarisch) buitengebied van dorp of stad toegankelijk maken
 - ▶ [Kennis platform bewoners](#), [Ommetjes](#)
- Creëer ommetjes samen met bewoners, grondeigenaren, landschapsorganisatie, overheid, etc.
 - ▶ [Kennis platform bewoners](#), [Ommetjes](#)
- Heb bij ommetjes aandacht voor toegankelijkheid, bijvoorbeeld door ook ommetjes met beperkte omvang te bieden, 'afsnij'-mogelijkheden te creëren en/of bankjes langs de route te plaatsen.

- Maak parken of natuur bereikbaar voor iedereen, op loop- en fietsafstand. Faciliteiten voor fietsparkeren horen daarbij.
 - ▶ [Amsterdamse beweglogica, GGD Haaglanden - groen](#)
- Kies voor een goede mix van groen en water, zodat de omgeving in elk seizoen aantrekkelijk is.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Kies planten- en bomensoorten waar weinig mensen allergisch voor zijn en die weinig overlast geven.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water, GGD Haaglanden - groen](#)
- Let bij het inrichten van groen op risico's van teken. Teken komen ook voor in de bebouwde kom in parken en groenstroken. Teken zitten vooral in hoog gras of tussen dode bladeren, het liefst bij bomen en struiken.
- Stimuleer het aanleggen van (buurt)moestuinen. Maak afspraken met de gebruikers over het beheer. Houd wel rekening met mogelijke bodemverontreiniging.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Zorg voor voldoende zitmogelijkheden (in zon en schaduw) in groen en langs water.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Maak terreinen geschikt voor lunchwandelen of hardlopen voor werknemers.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water, Groene Bedrijventerreinen](#)
- Heb aandacht voor de microbiologische kwaliteit van water in de stad. Doe de waterkwaliteitscheck voor nieuwe en bestaande stedelijk water concepten.
 - ▶ [RIVM waterkwaliteitscheck](#)
- De temperatuur in de stad en de woning kan verlaagd worden door het aanleggen van water en groen - zowel op de grond als op daken en tegen gevels.
 - ▶ [Factsheet hitte Academische Werkplaats Milieu en Gezondheid](#)

- Groen en Gezondheid
 - ▶ [Groen en Gezondheid](#)
- Maak openbaar groen beschikbaar voor zelfbeheer, bijvoorbeeld door een buurt- of stoeptuin.
 - ▶ [Gemeente Utrecht – Groen](#)

ZORG VOOR EEN GOEDE BODEMKWALITEIT

Speelplekken, moestuinen en andere plekken waar contact is met de bodem moeten worden gerealiseerd op een bodem van goede, of voor het beoogd gebruik voldoende kwaliteit. Een bodemverontreiniging met lood kan een gezondheidsrisico vormen voor jonge kinderen. De huidige interventiewaarde bij gevoelige locaties biedt onvoldoende bescherming voor de gezondheid van jonge kinderen. Ook wil je bij gebruik van een park, speelplaats of moestuin geen asbesthoudend materiaal in de bodem tegenkomen.

- Ga na of er verontreinigingen in de bodem aanwezig zijn die een nadelig effect kunnen hebben op de gezondheid. Houd hierbij rekening met het beoogd gebruik van de betreffende locatie.
 - ▶ [GGD-richtlijn gezondheidsrisico van bodemverontreiniging, GGD-richtlijn asbest in bodem](#)
- Let specifiek op verontreinigingen met lood, zeker op plaatsen waar kinderen spelen en bij moes- en volkstuinten. Lood kan ook onder de interventiewaarde gezondheidseffecten veroorzaken
 - ▶ [GGD-advies 'lood in bodem en gezondheid', Toelichting lood in bodem en gezondheid](#)

STIMULEER HET GEBRUIK VAN DE PLEK

Een plek anders gaan gebruiken vraagt om gedragsverandering. De GGD heeft veel kennis van en ervaring met gedragsveranderingsprogramma's en kan overheid of initiatiefnemer hierbij ondersteunen

- Bied (bij voorkeur erkende) interventies op het gebied van sport en bewegen, zoals 'PLAYgrounds' of 'SLIMMER diabetes voorkomen'.
 - ▶ [Loket gezond leven –sport en bewegen](#)
- Bied (bij voorkeur erkende) interventies op het gebied van ontmoeten, zoals 'Kleur je Leven' of 'Sociaal Vitaal'
 - ▶ [Loket gezond leven –depressie](#)
- Bied (bij voorkeur erkende) interventies op het gebied van ontspannen, zoals 'Psyfit' of 'Voluit Leven'
 - ▶ [Loket gezond leven –depressie](#)

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met aantrekkelijke plekken. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Maak in de buitenruimte bij het eigen gebouw aantrekkelijke plekken om te pauzeren of overleggen.
- Stel aantrekkelijke buitenruimte bij het eigen gebouw buiten werktijden ook open voor omwonenden.

DE LEEFOMGEVING DRAAGT BIJ AAN EEN GEZOND GEWICHT

Bijna de helft van de Nederlanders van 18 jaar en ouder heeft overgewicht, een op de drie beweegt weinig. Overgewicht hangt samen met tal van ziekten. Het risico op ziekten en aandoeningen zoals diabetes en hart- en vaatziekten wordt groter naarmate de buikomvang toeneemt. De leefomgeving bepaalt vaak direct of gezond gedrag mogelijk is. Het kan gezond gedrag bevorderen of juist belemmeren. In een obesogene omgeving eten mensen teveel en ongezond en bewegen te weinig. Dit draagt bij aan het probleem van overgewicht. Door de leefomgeving zo in te richten dat een actieve leefstijl (zoals fietsen, traplopen, buitenspelen) wordt gestimuleerd en dat gezonde voeding de makkelijke, logische keuze is, worden problemen rond overgewicht tegengegaan. Het gaat daarbij ook om zaken als een gezond voedingsaanbod op en rond scholen, sportterreinen en andere gemeentelijke voorzieningen.

RICHT DE LEEFOMGEVING ZO IN DAT ACTIEF VERVOER (LOPEN EN FIETSEN) WORDT GESTIMULEERD

Lopen of fietsen in plaats van met auto of OV is gezonder en beter voor de omgeving. Dit moet centraal uitgangspunt zijn in beleid en ontwerp. Dagelijks lopen of fietsen naar werk, school en winkel draagt bij aan het voldoen aan de nationale beweegnorm. Hierbij is het nodig oog te hebben voor de behoeften van kwetsbare groepen zoals ouderen, kinderen of mensen die niet goed ter been zijn. Voor langere afstanden kan dit in combinatie met OV.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarde "[Actief vervoer is in ontwerp, beleid en gebruik de standaard](#)".

RICHT DE LEEFOMGEVING ZO IN DAT BEWEGEN, SPORTEN EN SPELEN WORDT GESTIMULEERD

Straten, parken, pleinen en water geven aanleiding tot (ongeorganiseerd) sporten en spelen, bijv. om een rondje te lopen met de hond, in het hardlooprondje wat gymoefeningen op te nemen, verstopperijtje te spelen of een eigen spel te verzinnen. Sporten en spelen helpen overgewicht en daarmee samenhangende ziekten zoals hart- en vaatziekten, diabetes en kanker voorkomen. Het is ook goed voor de motorische ontwikkeling van kinderen, bevordert lenigheid en zelfredzaamheid van

ouderen en helpt eenzaamheid en isolement te voorkomen. Onder werknemers kan het ziekteverzuim verlagen en werktevredenheid en productiviteit bevorderen.

- Verbind het ruimtelijk beleid of ruimtelijke plannen met het lokale beleid op het gebied van sport en bewegen, bijvoorbeeld met het lokale Sportakkoord, en preventie, bijvoorbeeld het lokale Preventieakkoord of de lokale nota volksgezondheid
 - ▶ [Alles over sport.nl](#)
- Creëer wandel- en fietspaden, ommetjes, die het (agraris) buitengebied van dorp of stad toegankelijk maken
 - ▶ [Kennisplatform bewoners](#), [Ommetjes](#), [Crow](#)
- Creëer ommetjes samen met bewoners, grondeigenaren, landschapsorganisatie, overheid, etc.
 - ▶ [Kennisplatform bewoners](#), [Ommetjes](#), [Crow](#)
- Heb bij ommetjes aandacht voor toegankelijkheid, bijvoorbeeld door ook ommetjes met beperkte omvang te bieden, 'afsnij'-mogelijkheden te creëren en/of of bankjes langs de route te plaatsen.
 - ▶ [Age Friendly concept](#)
- Spelen kan overal, maak het straatprofiel geschikt (brede stoep) en denk ook aan de verkeersveiligheid (bijv 30 km zone).
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Rotterdam buitenspeelnorm](#), [De beweegvriendelijke omgeving](#), [Alles over sport.nl](#), [Crow](#)
- Richt parken, pleinen e.d. zodanig in dat zij flexibele gebruiksmogelijkheden stimuleren en eigen invulling en het verzinnen van een spel toelaten.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Platformbuitenspelen](#)
- Sluit braakliggende terreinen niet af en maak deze (tijdelijk) geschikt om te spelen. Voorwaarde hierbij is een voldoende milieukwaliteit (bijvoorbeeld geen lood in de bodem) en veiligheid.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)

- Maak speelplekken niet alleen geschikt, aantrekkelijk en toegankelijk voor kinderen, maar voor iedereen.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Rotterdam buitenspeelnorm](#), [Crow](#)
- Maak speelplekken en schoolpleinen gedurende de hele dag toegankelijk (en schoon, heel en veilig), eventueel door toezicht.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Platformbuitenspelen](#), [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#), [Crow](#)
- Bied voorzieningen voor (niet clubgebonden) sport- en spelactiviteiten.
 - ▶ [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#), [Amsterdamse beweeglogica](#)
- Bied beweegroutes, bijvoorbeeld voor een wandelroute voor ouderen met oefeningen in balans, kracht en uithoudingsvermogen die gebruik maken van het straatmeubilair.
 - ▶ [KWIEK beweegroutes](#), [Gemeente Nijmegen](#), [Beweegroutes Diepenveen](#)
- Bied beweegroutes, bijvoorbeeld een bootcamp- of hardlooprouten met oefeningen in coördinatie, kracht en conditie die gebruik maken van de omgeving en trimtoestellen.
 - ▶ [KWIEK beweegroutes](#), [Gemeente Nijmegen](#), [Beweegroutes Diepenveen](#)
- Bevorder gebruik door regelmatig een gezonde activiteit te (laten) organiseren (denk bijvoorbeeld aan een wandelclub, sportactiviteiten in het park).
 - ▶ [Gemeente Nijmegen](#), [Beweegroutes Diepenveen](#), [Loket Gezond Leven](#)
- Bied ruimte aan ongeorganiseerde en niet-clubgebonden sportvoorzieningen in buurten.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)
- Maak gebruik van instrumenten en inspiratiedocumenten vanuit het ruimtelijke (en/of mobiliteits)domein. Daar wordt veel ontwikkeld.
 - ▶ [Crow](#), [Fietsberaad](#), [Ruimte voor lopen](#), [College van Rijkadviseurs 1](#), [College van Rijkadviseurs 2](#), [De correspondent](#)

DAAG MENSEN UIT TE BEWEGEN IN EN OM GEBOUWEN

In en om de gebouwen waar mensen een groot deel van de dag zittend doorbrengen, moeten mensen uitgedaagd worden te bewegen. Gebouwen en hun directe omgeving lokken bewegen uit door aandacht te hebben voor de routes (de lijnen waarlangs men beweegt, die de ruimtes in een gebouw verbinden: trappen, gangen, liften), de doelen (strategisch plaatsen van functies of ruimtes in een gebouw waar men verblijft en naar toe beweegt), de gebouwfuncties die een directe relatie hebben met bewegen (bijv. fitnessruimtes, fietsenbergingen en actief kantoor-meubilair) en de directe omgeving

- Leg de focus op de trap in plaats van de lift. Zorg dat eventuele liften en roltrappen een ondergeschikte ruimtelijke positie innemen ten opzichte van de trap (minder goed zichtbaar zijn).
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Beweeglogica gebouwen](#)
- Moedig het gebruik van de trap aan door informatieverstrekende en motiverende bewegwijzering aan te brengen op plekken waar gebruikers moeten kiezen tussen de trap en de lift (maak de trap uitnodigend).
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Beweeglogica gebouwen](#)
- Zorg dat routes de zintuigen prikkelen. Speel met materialen, transparantie, (dag-)licht, ruimtelijke en programmatische differentiatie om het (trap-)lopen te belonen.
 - ▶ [Beweeglogica gebouwen](#)
- Beperk roltrappen en meervoudige liften tot plekken met grote publieksstromen.
 - ▶ [Beweeglogica gebouwen](#)
- Plaats veelgebruikte bestemmingen strategisch in een gebouw om lopen, staan of rolstoelgebruik te bevorderen, plaats deze functies zodanig dat er een (aangename) loopafstand ontstaat.
 - ▶ [Beweeglogica gebouwen](#)

- Zorg dat gebruikers op de hoogte zijn van bestemmingen in en om het gebouw: maak ze zichtbaar of gebruik (aantrekkelijke) bewegwijzering.
 - ▶ [Beweeglogica gebouwen](#)
- (Her)overweeg de configuratie en plaatsing van verschillende gebouwfuncties. Door functies centraal te stellen of juist op afstand kan sociaal contact en beweging worden gestimuleerd.
 - ▶ [Beweeglogica gebouwen](#)
- Activerend meubilair en beweegtoestellen lokken bewegen uit.
 - ▶ [Beweeglogica gebouwen](#)
- In werkgebouwen zijn voorzieningen aanwezig die sporten mogelijk maken of zelfs aanmoedigen. Denk hierbij aan kleedruimten, douches of ruimte om (sport) fietsen te stallen.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Beweeglogica gebouwen](#)
- Collectieve binnenhoven, tuinen, terrassen en daken worden zo ontworpen dat kinderen er kunnen spelen.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Beweeglogica gebouwen](#)

MAAK VOLDOENDE PLEK IN DE BUURT OM (BETAALBAAR) TE SPORTEN

Sporten (in verenigingsverband of anderszins georganiseerd) is een essentieel onderdeel van bewegen. Om iedereen te kunnen laten sporten is er voldoende plek om te sporten bij (sport)verenigingen, -voorzieningen en in het groen, op straten en pleinen. Voor iedereen zijn sportverenigingen, sportscholen en –clubs toegankelijk, betaalbaar en beschikbaar. De sportgelegenheden zitten op de juiste plek dichtbij de doelgroep, zichtbaar en uitnodigend. Sportgelegenheden sluiten goed aan op de wensen van de bewoners uit de buurt.

- Zet in op behoud van sportaccommodatie(s) en -vereniging(en), ook wanneer de regio kampt met krimp: zij zijn van belang voor leefbaarheid, gezondheid, ontmoeting en identiteit. Gebruik ervaringen die elders zijn opgedaan
 - ▶ [Kennisbank sport en bewegen](#), [Alles over sport.nl](#)

- Behoud bestaande sportvelden/sportaccommodaties of neem ze op in nieuwe ontwikkelingen. Ze worden niet verdriven naar de randen van de gemeente.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)
- Richt parken zodanig in dat ze sportief gebruik mogelijk maken, waarbij drainage een belangrijk aandachtspunt is.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)
- Bied ‘nieuwe sporten’, zoals streetsports en outdoorclubs de ruimte in parken en zorg voor de nodige voorzieningen, zoals lockers en drinkwaterpunten.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)
- Zorg voor goed onderhoud en beheer van sportplekken, zodat sportvoorzieningen altijd in goede, bruikbare staat zijn.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)
- Betrek sporten in minimabeleid, maak sportverenigingen en faciliteiten (juist) ook betaalbaar voor mensen met een laag inkomen
 - ▶ [Alles over sport.nl](#)

STIMULEER HET GAAN BEWEGEN

Meer of vaker gaan bewegen vraagt een gedragsverandering. De GGD heeft veel kennis van en ervaring met gedragsveranderingsprogramma's en kan overheid of initiatiefnemer hierbij ondersteunen.

- Bied erkende interventies op het gebied van sport en bewegen, zoals ‘PLAY-grounds’ of ‘SLIMMER diabetes voorkomen’.
 - ▶ [Loket gezond leven – sport en bewegen](#)
- Bied erkende interventies op het gebied van overgewicht en bewegen, zoals ‘Realfit’ of ‘Bfit’.
 - ▶ [Loket gezond leven – sport en bewegen](#)

ZORG VOOR EEN GEZOND VOEDINGSAANBOD

Eten is vrijwel overal aanwezig. De omgeving nodigt op ieder moment uit te eten. Lage prijzen, variatie en de veelheid van keuzemogelijkheden dragen hier aan bij. Het verlangen om te eten kan worden aangewakkerd, en ook de daadwerkelijke hoeveelheid kan groter worden. Makkelijk te verkrijgen voedsel kan worden ervaren als moeilijker om te weerstaan. Maatregelen kunnen zich richten op een gezonder aanbod en marketing, waarbij er ook gezonde(re) opties zijn, op het sturen van het aanbod voor specifieke doelgroepen (bijv. kinderen) of op het sturen van het aanbod in of nabij specifieke voorzieningen (bijv. scholen of sportkantines)

- Zorg voor drinkwatertappunten op strategische plekken, zoals bv. bij fiets- of wandelknooppunten, winkelgebieden, speelvoorzieningen en schoolpleinen.
 - ▶ [AAGG, Gezonde school - water, Eetbaar Ede](#)
- Maak het voedselaanbod in school- en sportkantines gezond.
 - ▶ [Gezonde kantine, Team fit, Eetbaar Ede](#)
- Zorg dat in de omgeving van scholen zo min mogelijk ongezond aanbod is (verbied of beperk fastfoodketens en snackwagens nabij school), stimuleer een gezond aanbod bij nabijgelegen detailhandel (vraag reeds gevestigde bakkerij om assortiment aan te passen).
 - ▶ [AAGG](#)
- Bied voedsel zo aan dat het aandeel gezonde keuzes wordt vergroot: denk aan de plaatsing en toegankelijkheid van producten, of het gemak waarmee producten te consumeren zijn.
 - ▶ [Voedingscentrum](#)
- Verbied het aanbieden van ongezonde producten bij een activiteit, instelling of plek bestemd of bedoeld voor kinderen, of waar veel kinderen zijn.
 - ▶ [AAGG](#)

- Verbied ongezonde kindermarketing. Dat betekent geen marketing van ongezonde producten bij een activiteit, instelling of plek bestemd of bedoeld voor kinderen of waarbij het bereik onder kinderen meer dan 25% is.

▶ [AAGG, Stop kindermarketing](#)

- Bevorder een ruim en betaalbaar aanbod van gezond voedsel en een betere herkenbaarheid ervan. Dit geldt in supermarkten, maar zou ook kunnen worden gestimuleerd met (boeren)versmarkten, of in het landelijk gebied: het stimuleren van consumentenverkoop op agrarische bedrijven of in 'landwinkels'.

▶ [Ons eten gemeten](#)

- Maak afspraken met vastgoedeigenaren, winkeliersverenigingen en ondernemers over een gezondere aanbod en marketing.

▶ [Ondernemers voor een gezond Amsterdam, Eetbaar Ede](#)

STIMULEER HET GEZOND(ER) GAAN ETEN

Gezonder gaan eten vraagt een gedragsverandering. De GGD heeft veel kennis van en ervaring met gedragsveranderingsprogramma's en kan overheid of initiatiefnemer hierbij ondersteunen.

- Bied erkende interventies op het gebied van overgewicht, zoals 'Krachtvoer' of 'SMARTsize'.

▶ [Loket gezond leven – sport en bewegen](#)

ZORG VOOR EEN AANTREKKELIJKE OMGEVING

Waar we onze tijd doorbrengen heeft een belangrijk effect op onze kwaliteit van leven. Aantrekkelijke plekken bieden mensen gelegenheid te ontmoeten, ontspannen, bewegen en gezond te genieten. Wat aantrekkelijk is, is afhankelijk van de gebruikers en de verdere omgeving, en vereist maatwerk.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarde "[Voor iedereen zijn er dichtbij en toegankelijk aantrekkelijke plekken](#)".

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met gezond eten en bewegen. Practice what your preach en geef het goede voorbeeld! (www.gezondewerkvloer.nl)

- Alle activiteiten, instellingen, plekken, etc. die (mede) financiering van de gemeente ontvangen en structureel of incidenteel (b.v. een bijeenkomst) voeding aanbieden, zorgen dat er gezond aanbod is. Dat betekent ook een gezonde bedrijfskantine en gezonde catering van eigen activiteiten.

▶ [AAGG](#)

- Faciliteer sporten door faciliteiten als kleed- en doucheruimten te bieden

▶ [Beweeglogica gebouwen](#)

- Stimuleer sporten door sportfaciliteiten te bieden of nabijgelegen sportfaciliteiten laagdrempelig beschikbaar te maken (bedrijfsuurtje met specifieke les, lunchsport (deels) onder werktijd, korting op lidmaatschap of entree).

▶ [Vitaliteitsprogramma 1](#) en [Vitaliteitsprogramma 2](#)

- Maak het eigen gebouw beweegvriendelijk .

▶ [Beweeglogica gebouwen, Gelderland, Ruimtelijke adaptatie](#)

- Faciliteer beweegwerken door sta/zit-bureaus, fietsbureaus, sta-vergaderfaciliteiten etc te bieden

▶ [Beweeglogica gebouwen](#)

- Stimuleer lunchwandelen door een abonnement op een nabijgelegen botanische tuin, dierenpark, beeldentuin, etc.

BEVORDER PARTICIPATIE: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE

Bepaal het gewenst voedsel- en beweegaanbod met gebruikers, het aanbod wordt alleen goed gebruikt als deze aansluit op de behoeften van gebruikers. Dat kan door middel van een goed proces met burgerparticipatie. Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van een plek of van beleid. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen.

Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode die gebruikt wordt en de te betrekken bewoners(groepen). Participatie is altijd maatwerk.

– Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.

▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie, Loket Gezond Leven](#)

– Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.

▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie, Loket Gezond Leven](#)

– Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.

▶ [Pharos](#)

– Laat bewoners en gebruikers de kwaliteit van speel- en sportplekken in hun wijk of kern scoren, bijvoorbeeld ondersteund door een app..

▶ [Kijk een gezonde wijk](#)

WONEN EN DRUK VERKEER ZIJN GESCHEIDEN

Intensief verkeer geeft veel lawaai en luchtverontreiniging. Langdurig verblijven nabij drukke wegen (bijv. woning, school, kinderdagverblijf, verzorgingshuis) geeft een verhoogd risico op hart- en vaatziekten en luchtwegaandoeningen. De groei van kinderlongen op dergelijke plekken blijft achter. Het horen van te veel of ongewenst geluid kan niet alleen onprettig zijn, het kan ook gezondheidsschade toebrengen. Zo slapen sommige mensen slecht vanwege geluidoverlast of krijgen ze een hoge bloeddruk en kan geluid de kans op een hartinfarct vergroten. Drukke verkeerswegen kunnen daarnaast ook een geografische barrière vormen en leiden tot (verkeers)onveilige situaties.

HOUD AFSTAND VAN SNELWEG EN DRUKKE STRAAT

Gezondheidsrisico's van omwonenden nemen toe naarmate de afstand tot de weg kleiner is, ook wanneer de luchtkwaliteit daar aan de Europese grenswaarden voldoet. Woningen en voorzieningen waar hooggevoelige groepen langdurig verblijven moeten daarom op ruime afstand van drukke wegen worden gerealiseerd. Hooggevoelige groepen zijn kinderen, ouderen of mensen met een zwakke gezondheid.

– Voorzieningen waar langdurig verblijf van hooggevoelige groepen plaatsvindt niet binnen 300 meter van de snelweg, onafhankelijk van de vraag of aan de wettelijke grenswaarden wordt voldaan.

▶ [GGD richtlijn lucht](#)

– Voorzieningen waar langdurig verblijf van hooggevoelige groepen plaatsvindt niet in de eerstelijns bebouwing binnen 50 meter van drukke wegen, waarbij 'druk' is gedefinieerd als een verkeersintensiteit van meer dan 10.000 motorvoertuigen per etmaal.

▶ [GGD richtlijn lucht](#)

– De GGD vindt dat naast scholen, kinderdagverblijven, bejaarden-, verzorgings- en verpleeghuizen ook woningen als gevoelige bestemming aangemerkt moeten worden.

▶ [GGD richtlijn lucht](#)

– Toch een gevoelige bestemming nabij de snelweg of aan een drukke weg? Let op ventilatie (zie Kernwaarde Binnenklimaat is Prettig en Gezond).

▶ [GGD richtlijn lucht](#)

– Toch een gevoelige bestemming nabij de snelweg of aan een drukke weg? Pas waar mogelijk Slimme Ruimtelijke Inrichting toe (afstand, aangename zijde, combineer oplossingen).

▶ [GGD richtlijn lucht](#)

– Bundel en orden verkeer: doorgaande routes voor gemotoriseerd verkeer gaan om wijken of kernen heen, niet er doorheen. Voor fietsers en voetgangers is dit juist andersom.

▶ [Amsterdamsebeweeglogica](#), [GGD richtlijn omgevingsgeluid](#)

DRING GEMOTORISEERD VERKEER TERUG

Door de hoeveelheid gemotoriseerd verkeer te beperken wordt er minder luchtverontreiniging uitgestoten, minder geluid geproduceerd en ontstaat er ruimte voor lopen, fietsen en spelen. Door het autobezit te beperken wordt het auto-gebruik ook teruggedrongen, en ontstaat er bovendien direct meer ruimte.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarde "[Actief vervoer is in ontwerp, beleid en gebruik de standaard](#)".

MAAK HET (RESTEREND) GEMOTORISEERD VERKEER SCHONER EN STILLER

Waar beperken van gemotoriseerd verkeer (nog) niet tot de mogelijkheden behoort, kunnen maatregelen worden genomen om de uitstoot van lawaai en luchtverontreiniging te beperken.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarden "[Actief vervoer is in ontwerp, beleid en gebruik de standaard](#)".

BEPERK UITSTOOT EN LAWAAI VAN ANDERE VERVOERSTYPES (SPOOR, WATER, LUCHT)

Niet alleen wegverkeer zorgt voor uitstoot van luchtverontreiniging en lawaai, ook treinen, scheepvaart en luchtvaart dragen hieraan bij.

- Stimuleer rust- of stilteperioden gedurende de avond en nacht door (bepaalde) activiteiten in die perioden niet toe te staan.
- Betrek bij het verstrekken van vergunningen ook eisen aan de uitstoot van geluid en luchtverontreiniging van het vervoersmiddel.
- Stimuleer elektrificeren van het spoor op trajecten waar nog dieseltreinen rijden.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Stimuleer het gebruik van stillere remsystemen en glad geslepen wielen bij goederenvervoer per spoor.
 - ▶ [GGD richtlijn omgevingsgeluid](#)
- Bekijk of goederenvervoer (of rangeren) over het spoor via routes kan rijden waarbij gevoelige bestemmingen worden ontzien.
 - ▶ [GGD richtlijn omgevingsgeluid](#)
- Stimuleer schonere en stillere scheepvaart, bijvoorbeeld door richtlijnen bij aanlegplaatsen, en subsidies en infrastructuur voor hybrideschepen, waterstofschepen en volledig elektrische schepen.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Stimuleer elektrificatie van laad- en losinstallaties
- Verstrek walstroom, ook voor (toeristische) grootverbruikers.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)

STIMULEER LOPEN EN FIETSEN

Gaan lopen en fietsen in plaats van zich met auto of OV te verplaatsen vraagt een gedragsverandering. Een integrale aanpak van gedragsverandering richt zich zowel op het individuele gedrag als op de leef-, werk- en woonomgeving. Maatregelen in de leefomgeving moeten daarom bij voorkeur samengaan met andere middelen zoals voorlichting en gedragsveranderingsprogramma's.

Pak dit planmatig aan. Zie voor kennis, materialen en tips het Loket Gezond Leven.

- Bied erkende interventies op het gebied van lopen en fietsen, zoals 'Fietsen scoort' of 'Stap je gezond'.
 - ▶ [Loket gezond leven – sport en bewegen](#)
- Sluit aan bij interventies gericht op milieu of klimaat, zoals 'Groene Voetstappen'
 - ▶ [Groene stappen](#)

Zie voor maatregelen in ruimte en beleid ook: Kernwaarden '[Actief vervoer is in ontwerp, beleid en gebruik de standaard](#)'

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met actief vervoer. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Ga uit van actief vervoer voor dienstreizen tot ca 7,5 km. Verstrek goede dienstfietsen, beperk het gebruik van dienstauto's tot beschreven uitzonderingssituaties en maak het gebruik van de eigen auto voor dienstreizen niet declarabel. (zie Kernwaarde Mobiliteit; e-fiets en OV voor dienstreizen over grotere afstand).
 - ▶ [Tour de force 2020](#)
- Maak in het eigen wagenpark en aanbestedingen (fossiel) gemotoriseerd verkeer een uitzondering. Sta alleen elektrische dienstauto's toe, gebruik deze alleen in beschreven uitzonderingssituaties en hanteer een strikte uitzonderingslijst voor toegestane (fossiel) gemotoriseerde diensten (en een lijst met elektrische alternatieven).

- Ga uit van actief vervoer voor woon-werkverkeer. Beloon alleen actief woon-werkverkeer (evt gecombineerd met e-fiets en/of OV) en bied goede voorzieningen (zoals ruime en veilige fietsenstalling, e-fiets oplaadpunten, douche/omkleedruimte, droogruimte regenpak, reparatie/bandenplakservice, fietspomp)

▶ [Tour de force 2020](#)

BEVORDER PARTICIPATIE: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE

Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van een plek of van beleid. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen. Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode die gebruikt wordt en de te betrekken bewoners(groepen). Participatie is altijd maatwerk.

- Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de ‘handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving’.

▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie, Loket Gezond Leven](#)

- Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de ‘handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving’.

▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie,](#)

- Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.

▶ [Pharos](#)

FUNCTIES (WONEN, WERKEN, VOORZIENINGEN) ZIJN GOED GEMENGD, OVERLASTGEVENDE BEDRIJVEN STAAN OP AFSTAND

Een goede menging van functies zorgt voor een prettige woon- en werkomgeving gedurende de hele dag. In een buurt waar wonen, werken en een gevarieerd aanbod van voorzieningen (op het gebied van zorg, winkelen, ontspanning, ontwikkeling) goed gemengd zijn, wordt meer bewogen omdat zij lopend of met de fiets bereikbaar zijn. Dit zorgt er voor dat meer mensen de auto laten staan (en dus minder luchtverontreiniging, geluidsoverlast en verkeersproblemen). Goede functiemenging draagt tenslotte bij aan levendigheid en het ontmoeten van buurtgenoten. Woningen kunnen de ontwikkelingsruimte voor industriële of agrarische bedrijven beperken. Dergelijke bedrijven kunnen (bijv. door uitstoot van geur, geluid, stoffen) overlast, veiligheidsrisico's en gezondheidsrisico's met zich meebrengen. Dienstverlenende en MKB-bedrijven zoals bijv. detailhandel kunnen de levendigheid van een buurt juist vergroten en zorgen voor werkgelegenheid, waarbij aandacht voor de ‘menselijke maat’ van belang is om overlast te voorkomen.

VOORZIENINGEN, WONEN EN WERKEN ZIJN GOED GEMENGD

Goed bereikbare voorzieningen, zoals zorg, winkels, ontspanning en scholen, en kleine detailhandel op korte afstand van woningen, stimuleert lopen en fietsen (en zorgt daarmee voor minder autoverkeer). Mensen bewegen daardoor meer. Het is dan wel belangrijk dat loop- en fietsroutes fijnmazig, direct, aantrekkelijk en (verkeers)veilig zijn en dat er geen barrières zijn zoals spoorlijnen of drukke wegen. Een slimme combinatie van functies in ruimte en tijd bevordert het gebruik ervan door meerdere doelgroepen. Functiemenging bevordert ook de sociale cohesie doordat mensen elkaar ontmoeten in de buurt. Dat houdt de buurt levendig, benut de schaarse ruimte optimaal en biedt ook lokaal werk.

- Lopen als strategie voor meer stedelijkheid: zorg dat agglomeratievoordelen maximaal worden benut, onnodige mobiliteit wordt voorkomen en keuzevrijheid in wonen, werken en vrijetijdsbesteding wordt vergroot door woningen op loop- (en fiets)afstand van plekken met een overschot aan werk en in de nabijheid van scholen, zorg en voorzieningen te bouwen.

▶ [CRA voet](#)

- Dagelijkse voorzieningen en activiteiten zijn voor voetgangers en fietsers goed bereikbaar. Zorg voor aantrekkelijke, veilige routes met voldoende rustplekken voor ouderen en andere kwetsbare groepen.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Crow](#)
- Voorzieningen voor kinderen, zoals school en speeltuin, zijn lopend of fietsend bereikbaar .
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)
- Creëer natuurlijke ontmoetingspunten zoals kleine detailhandel, scholen, speel- en sportvoorzieningen.
 - ▶ [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#)
- Creëer meerwaarde bij het mengen van verschillende functies. Brede scholen vormen bijvoorbeeld een goede combinatie met kinderdagverblijven, gezondheidszorg en woningen.
 - ▶ [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#)
- Creëer meerwaarde bij het mengen van verschillende functies. In een buurtcentrum, dorpshuis, of in het oosten van het land vaak Kulturhus, kunnen verschillende maatschappelijke functies gecombineerd worden (denk bijvoorbeeld aan muziekles, bibliotheek, (para)medische spreekruimte, publieksfunctie gemeente, verenigingsleven, etc)
 - ▶ [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#)
- Gebruik de ruimte meervoudig, bijvoorbeeld met wonen boven winkels en parkeerplaatsen of een garage op het dak of onder een park. Wonen is ook goed te combineren met groen en water.
 - ▶ [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#)
- Gebruik de ruimte dubbel in de tijd: een parkeervoorziening voor woningen én kantoren of een speelvoorziening voor school én buurt.
 - ▶ [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#), [Alles over sport](#)

- Creëer sociale wijkvoorzieningen en ontmoetingsplaatsen, met activiteiten zoals markten en festivals.
 - ▶ [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#)
- Kies in een stedelijke omgeving voor verdichten boven uitbreiden. Laat de uitbreiding van een stad of dorp goed aansluiten bij de bestaande wijken.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [Gezond Ontwerp](#), [Thema groen en water](#)

PRINCIPE: HOUD OVERLASTGEVENDE INDUSTRIËLE BEDRIJVEN OP AFSTAND VAN WONINGEN, SCHOLEN ETC. (EN ANDERSOM)

Het gaat hierbij vooral om bedrijven met uitstoot van geluid, geur of stoffen. Blootstelling hieraan kan leiden tot gezondheidsproblemen bij omwonenden zoals luchtwegklachten, verminderde longfunctie, slaapverstoring, of (ernstige) hinder en daarmee samenhangende klachten.

- Beschrijf in de omgevingsvisie en -plannen de minimale afstand tussen emitterende, of anderszins (potentieel) overlastgevende industrie en gevoelige bestemmingen zoals woningen en scholen. Stel de ontwikkelruimte vast van bestaande bedrijven en bedrijfs-/industrieterreinen. Doe dit samen met inwoners en bedrijven.
- Houd bij laden en lossen rekening met omwonenden. Dit kan door middel van afspraken over bijv. (voorkeurs)tijden, het uitschakelen van koelinstallaties/ aggregaten of het toepassen van stillere (rubber)wielen of –apparaten.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Richt een goed klachtenpunt in dat altijd bereikbaar is. Draag er zorg voor dat het klachtenpunt invloed kan uitoefenen op de overlast veroorzakende bedrijven (hetzij handhaving, hetzij terugvallen op eerder gemaakte onderlinge afspraken). Vergeet ook de terugkoppeling aan de klager niet, laat weten tot welke acties de klacht heeft geleid en wat hiervan verwacht kan worden (dialogo).
- Heb extra aandacht voor veiligheid: draag zorg voor een goed rampenbestrijdingsplan, denk aan veilige transportroutes
 - ▶ [Quickscan Gezonde Leefomgeving](#)

- Pas het principe van ‘inwaarts zoneren’ toe. De bedrijven die het meeste geluid of andere uitstoot produceren liggen dan in het centrum van het bedrijventerrein, zo ver mogelijk van woningen en scholen, de stillere en schonere bedrijven liggen aan de randen.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Voer een gebiedsgericht geluidbeleid: inzet op stiller materieel, inpakken van geluidbronnen, periodieke uitschakeling of verminderen van capaciteit van geluidbronnen, etc.
 - ▶ [GGD richtlijn geluid](#)
- Neem maatregelen om de uitstoot aan een schoorsteen/luchtafvoer te verminderen: verhogen schoorsteen, toepassen gaswassers, naverbranding afgassen, hogere emissiesnelheid rookgassen, etc.
 - ▶ [Quickscan Gezonde Leefomgeving, GGD richtlijn geur](#)
- Neem maatregelen om de uitstoot van een schoorsteen zich beter te laten verspreiden: vergroot de hoogte van de schoorsteen, vergroot de uittredesnelheid van het afgas of vergroot de warmte-inhoud van het afgas
 - ▶ [GGD richtlijn geur](#)
- Neem ‘good housekeeping’ maatregelen om de geuruitstoot te verminderen zoals het goed afdekken van geurende materialen, het gesloten houden van ramen en deuren en andere ventilatieopeningen en het voorkomen van diffuse emissies
 - ▶ [GGD richtlijn geur](#)
- Neem technische maatregelen om de geuruitstoot te verminderen, zoals het toepassen van luchtwassers, oxidatie van geurcomponenten met actieve zuurstof of naverbranding van afgassen.
 - ▶ [GGD richtlijn geur](#)

PRINCIPE: HOUD OVERLASTGEVENDE VEEHOUDERIJEN OP AFSTAND VAN WONINGEN, SCHOLEN ETC. (EN ANDERSOM)

Mensen kunnen ziek worden van ziekteverwekkers die dieren in de veehouderij bij zich dragen (zoönosen), fijnstof en endotoxinen kunnen gezondheidsproblemen veroorzaken en mest kan tot geurhinder leiden. Omdat het vergroten van de afstand leidt tot lagere blootstelling, is het goed om uit voorzorg afstand in te bouwen tussen veehouderijen en gevoelige bestemmingen of groepen. Lokale afwegingen kunnen daarbij een rol spelen. Gevoelige bestemmingen zijn woningen, scholen en kinderopvang, maar ook bejaardenhuizen, verzorgings- en verpleegtehuizen, en ziekenhuizen.

- Stel in de omgevingsvisie ambities vast voor de ontwikkelruimte van agrarische bedrijven, zoals veehouderijen. Maak gebiedsgerichte keuzes waarin gezondheid een plek heeft. Hierdoor is er enerzijds ruimte voor een agrarisch bedrijf om te ontwikkelen. Anderzijds zijn er ook gebieden waar woning- of natuurbouwontwikkeling mogelijk is. (zie ook onderstaand principe ‘participatie’)
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij](#)
- Neem maatregelen om de luchtkwaliteit (geur, fijn stof endotoxinen en ammoniak) te verbeteren, ook onder de wettelijke norm door vermindering van de emissie.
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij](#)
- Ga samen met gemeente en ondernemer(s) na of alle moeite is gedaan emissies zo laag mogelijk te krijgen. Vooral wanneer er een gevoelige bestemming in de nabijheid van een veehouderij ligt. Neem bij voorkeur doelvoorschriften op, en streef naar verdergaande maatregelen dan Best Beschikbare Technieken (BBT), ook voor bestaande stallen.
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij \(voorbeeld Food Valley\)](#)

- Wees terughoudend met het bouwen of uitbreiden veehouderijen binnen 250 meter van gevoelige bestemmingen, of het plaatsen van nieuwe gevoelige bestemmingen binnen 250 meter van een veehouderij. Dit hangt samen met de emissie van geur, fijn stof en endotoxinen. Wanneer het mogelijk is om meer afstand te houden tot gevoelige bestemmingen, heeft dat de voorkeur.
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij](#)
- Bij geitenhouderijen is er tot 2 kilometer een verhoogde kans op longontsteking bij omwonenden. Sta uit voorzorg geen uitbreiding of nieuwvestiging toe van geitenhouderijen in een straal van 2 kilometer van gevoelige bestemmingen, en plaats geen nieuwe gevoelige bestemming binnen 2 kilometer van een geitenhouderij
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij \(VGO elders\)](#)
- Vraag maatwerkadvies van de GGD bij multifunctioneel gebruik van agrarische bedrijven. De voor- en nadelen voor de gezondheid dienen goed afgewogen te worden. Gastouders en houders van een kinderopvang op een veehouderij moeten de ouders/verzorgers actief inlichten over de mogelijke gezondheidsrisico's, zodat ouders/verzorgers zelf een afweging kunnen maken.
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij](#), [Kennissplatform vee bericht](#)
- Wees terughoudend met het opvangen van gevoelige groepen binnen 250 meter van een veehouderij. Voor geitenhouderijen geldt een afstand van 2 kilometer. Terughoudend betekent niet doen, tenzij:
 - er geen alternatieve locatie is en sprake is van een groot maatschappelijk belang van de opvang van gevoelige groepen (afweging door lokaal bevoegd gezag), én;
 - op de locatie van de nieuwe opvang van gevoelige groepen geen overmatige geurbelasting is.
- Wees terughoudend met het plaatsen van nieuwe gevoelige bestemmingen in veedichte gebieden met meer dan vijftien bedrijven binnen een straal van 1 kilometer. De dichtheid van bedrijven is gerelateerd aan een toename van gezondheidsklachten bij omwonenden.
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij](#)
- Heb aandacht voor het voorkómen van overdraagbare infectieziekten van dier op mens, vooral bij hoge mens-dier dichtheid in een gebied. Zoek samen met het veehouderijbedrijf naar mogelijkheden om maatregelen toe te passen. Denk daarbij aan hygiënemaatregelen, het betrekken van een dierenarts bij het stalontwerp, gesloten bedrijfsvoering, verlagen van het antibioticagebruik, kwaliteitssystemen als IKB, Keurmerk Zoönose en goede ongediertebestrijding.
 - ▶ [Kennissplatform Veehouderij](#)
- Probeer nieuwe stallen of gebouwen zo veel als mogelijk in het landschap in te passen. Criteria voor een landschappelijk inpassing van veehouderijbedrijven kunnen door de gemeente worden vastgelegd in een Landschappelijk OntwikkelingsPlan (LOP). Ervaring leert dat actieve inzet hierop leidt tot samenwerking en positieve contacten tussen omwonenden van veehouderijen, de ondernemer en de gemeente.
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij](#)
- Routing van zwaar (landbouw)verkeer dient te gaan over wegen waar zwaar transport gescheiden is van langzaam verkeer (fietsers en wandelaars). Het is in het belang van de kinderen op een kinderopvang of een school om de routing van zwaar landbouwverkeer niet langs deze objecten te laten lopen.
 - ▶ [GGD richtlijn veehouderij](#)
- Beperk overlast voor de omgeving tot een minimum door transport, laad- en losactiviteiten zo veel mogelijk in de dagperiode plaats te laten vinden. Lokaliseer de laad-/losplaats voor dieren en mest op een gunstige plaats, afgeschermd van de openbare weg en op een locatie waar geluid naar de omgeving kan worden beperkt. Hierbij kan men denken aan het inpandig maken van een laad- en losplaats of deze plaats aan de achterzijde van een bedrijf te plaatsen.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#), [GGD richtlijn veehouderij](#)
- Werk aan vertrouwen en een goede relatie met omwonenden. Dit kan door het erkennen van bezorgdheid en het serieus nemen van vragen, door wel de ondernemer als de gemeente en de GGD. Bijvoorbeeld door besluiten goed uit te leggen en de randvoorwaarden voor ontwikkeling van veehouderij of gebied duidelijk te maken. Ook maatregelen nemen, het zichtbaar controleren van deze maatregelen en het verbinden van consequenties aan het afwijken hiervan,

draagt bij aan vertrouwen. Tijdig en duidelijk communiceren door de ondernemer over ontwikkelingen op het bedrijf kan bijvoorbeeld door een speciale webpagina, een buurtapp of een nieuwsbrief.

► [GGD richtlijn veehouderij](#)

- Richt een goed klachtenpunt in dat altijd bereikbaar is. Draag er zorg voor dat het klachtenpunt invloed kan uitoefenen op de overlast veroorzakende bedrijven (hetzij handhaving, hetzij terugvallen op eerder gemaakte onderlinge afspraken). Vergeet ook de terugkoppeling aan de klager niet, laat weten tot welke acties de klacht heeft geleid en wat hiervan verwacht kan worden (dialogo).

PRINCIPE: HOUD OVERLASTGEVENDE INSTALLATIES ZOALS WINDTURBINES, ZONNEPARKEN EN BIOMASSACENTRALES OP AFSTAND VAN WONINGEN, SCHOLEN ETC. (EN ANDERSOM)

De komende jaren schakelen we meer en meer over van fossiele energie naar duurzame energie. Dat is afgesproken in het Klimaatakkoord. Hiervoor worden onder meer Regionale Energie Strategieën (RES) en gemeentelijke warmtevisies ontwikkeld. Duurzame energie wordt onder meer opgewekt door windturbines, zonnepanelen en gebruik van biomassa. Windturbinen, zonneparken en installaties voor verbranding, vergassing of vergisting van biomassa kunnen leiden tot onder meer geluidsoverlast, lichtschittering en geuroverlast. Deze installaties kunnen direct effecten veroorzaken op de gezondheid door bijvoorbeeld geluid, lichtschittering, geur en luchtverontreiniging. Gezondheid moet vroegtijdig meegenomen worden in de plannen en besluitvorming. Ook kan veel onrust ontstaan bij omwonenden van geplande installaties. Vroegtijdige participatie van omwonenden is van groot belang.

- Houd bij locatiekeuze van installaties als windturbines, zonneparken en biomassa-installaties rekening met gezondheidseffecten bij omwonenden door blootstelling aan onder meer geluid, lichtschittering, geur en luchtverontreiniging
 - [Informatieblad Windturbines](#), [GGD standpunt biomassacentrales](#)
- Zorg voor goede landschappelijke inpassing
 - [Informatieblad Windturbines](#)

- Voorkom overlast door lichtschittering van zonnepanelen, bijvoorbeeld door keuze van panelen met minder schittering
- Houd ook bij locatiekeuze van randapparatuur, transformatoren en (ondergrondse) stroomkabels rekening met omwonenden
- Zet een klachtensysteem op, met herkenbare en laagdrempelig benaderbare contactpersonen, zowel tijdens de bouwfase als daarna

PRINCIPE: HOUD OVERLASTGEVENDE DIENSTVERLENENDE BEDRIJVEN OP AFSTAND VAN WONINGEN, SCHOLEN ETC. (EN ANDERSOM)

Ook grote dienstverlenende bedrijven of een sterke verzameling van dergelijke bedrijven (campus-achtige structuren, winkelcentra) kunnen leiden tot een onprettig leefklimaat. Denk dan aan zaken als een hoge parkeerdruk, eenzijdige voorzieningen (veel koffie- en lunchrooms en weinig avondhoreca, veel kiosk-achtige detailhandel, weinig 'gewone' levensmiddelenwinkels) en weinig sociale controle 's avonds of in het weekend. Dergelijke bedrijven of gebieden kunnen ook een barrièrewerking hebben, waardoor (voorzieningen in) andere delen van de wijk of kern minder goed of prettig toegankelijk zijn. Anderzijds kunnen dienstverlenende en MKB-bedrijven zoals bijv. detailhandel de levendigheid van een buurt juist vergroten en zorgen voor werkgelegenheid. Aandacht voor de 'menselijke maat' is van belang om overlast te voorkomen.

- Beschrijf in de omgevingsvisie en -plannen de minimale afstand tussen potentieel overlastgevende bedrijven en gevoelige bestemmingen zoals woningen en scholen. Stel de ontwikkelruimte vast van bestaande bedrijven en bedrijfsterreinen. Doe dit samen met inwoners en bedrijven.
- Beschrijf in de omgevingsvisie en -plannen hoe de mix van functies (wonen, werken) er uitziet en welke voorwaarden daar aan verbonden zijn. Heb oog voor economische factoren, maar weeg leefbaarheid zeker net zo goed mee.
- Richt een goed klachtenpunt in dat altijd bereikbaar is. Draag er zorg voor dat het klachtenpunt invloed kan uitoefenen op de overlast veroorzakende bedrijven (hetzij handhaving, hetzij terugvallen op eerder gemaakte onderlinge afspraken).

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met functiemenging en overlastgevende bedrijven. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Draag zorg voor goede menging van eigen voorzieningen (bijv. consultatiebureau of reizigersspreekuur van de GGD en het loket burgerzaken van de gemeente) in de verschillende kernen en/of wijken.
- Draag zorg voor een goede menging van maatschappelijke voorzieningen waar de gemeente invloed heeft. Heb hierbij aandacht voor de ‘menselijke maat’ om ook in avonden en weekend een prettige leefomgeving te waarborgen, dit geldt met name bij grote voorzieningen zoals zorgcomplexen of voortgezet/hoger onderwijs (zie [principe: Houd overlastgevende dienstverlenende bedrijven op afstand van woningen, scholen etc. \(en andersom\)](#)).
- Zorg voor goede handhaving en toezicht op bedrijven.

BEVORDER PARTICIPATIE: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE

Gebruikers zijn alleen tevreden over hun leefomgeving als deze aansluit op hun behoeften. Dat kan door middel van een goed proces met burgerparticipatie. Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van een omgevingsplan, omgevingsvergunning of ontwikkelplan. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen.

Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode die gebruikt wordt en de te betrekken bewoners(groepen). Participatie is altijd maatwerk.

- Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de ‘handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving’.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie, Loket Gezond Leven](#)
- Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de ‘handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving’.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie](#)
- Betrek omwonenden vroegtijdig bij plannen voor windturbines, zonneparken en biomassa-installaties. Denk bij windparken en zonneparken ook aan het oprichten van een leefbaarheidsfonds en/of financiële participatie. En maak verschil tussen participatie in beleidsvorming (zoals het RES-proces) of participatie in projectontwikkeling (zoals ontwikkeling en realisatie van een windpark).
 - ▶ [Handreiking participatie RES](#)
- Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.
 - ▶ [Pharos](#)
- Gebruik in complexe situaties rondom veehouderijen het Beoordelingskader Veehouderij
 - ▶ [Beoordelingskader veehouderij](#)
- Betrek bewoners en bedrijven bij vergunningverlening door het vroegtijdig opzetten van een maatschappelijke dialoog tussen de vergunningaanvrager en omwonenden. Dit is een instrument om gezamenlijk tot een oplossing te komen in complexe vraagstukken.
 - ▶ [Kennisplatform veehouderij, handreiking dialoog](#)

PRAATPLAAT BUURT_1

PRAATPLAAT BUURT_2

PRAATPLAAT REGIO

MOBILITEIT VERDIEPENDE INFORMATIE

8 VERDIEPENDE INFORMATIE MOBILITEIT

**ACTIEF VERVOER (LOPEN EN FIETSEN) IS IN BELEID, ONTWERP EN
GEBRUIK DE STANDAARD 50**

TUSSEN KERNEN ZIJN GOEDE (E-)FIETS- EN OV-VERBINDINGEN 55

ACTIEF VERVOER (LOPEN EN FIETSEN) IS IN BELEID, ONTWERP EN GEBRUIK DE STANDAARD

Lopen of fietsen in plaats van met auto of OV is gezonder, beter voor de omgeving en beter voor het klimaat. Dit moet centraal uitgangspunt zijn in beleid en ontwerp. Door voor dagelijkse verplaatsingen, naar werk, school en winkel, te fietsen en lopen kan iedereen voldoen aan de nationale beweegnorm. Hierbij is het nodig oog te hebben voor de behoeften van kwetsbare groepen zoals ouderen, kinderen en mensen die niet goed ter been zijn. Voor langere afstanden kan dit in combinatie met OV. Actief vervoer maakt fitter en voorkomt onder meer overgewicht en stressgerelateerde klachten. Uitstoot en lawaai van gemotoriseerd verkeer wordt voorkomen met daardoor minder hinder, hart- en vaatziekten, luchtwegaandoeningen en longkanker. Actief vervoer heeft geen negatieve invloed op het klimaat. Niet parkeren op straat en minder auto's geven bovendien ruimte voor een aangename leefomgeving.

BIED DE JUISTE INFRASTRUCTUUR VOOR VOETGANGERS EN DE FIETTERS

De juiste infrastructuur biedt voetgangers én fietsers een veilige, comfortabele route die actief vervoer de aantrekkelijkste keuze maakt. Dat betekent ruimte en prioriteit voor voetganger en fietser. Voor voetgangers is daarnaast vooral een korte route van belang, voor fietsers een snelle. De juiste fietsinfrastructuur biedt verder voorzieningen bij aankomst en/of vertrek.

– Verleid bewoners (onbewust) tot lopen. Belangrijke criteria hierbij zijn beleving van nabijheid, comfort en verrijking. Het College van Rijksadviseurs heeft dit uitgewerkt in diverse ontwerpmogelijkheden.

▶ [CRA te voet](#)

– Geef fietsers en voetgangers (letterlijk) de ruimte op straat, denk (ook) aan concepten als 'shared space' of 'fietsstraat auto te gast'. Doorgaande autoroutes met vrachtverkeer vragen wel om een duidelijke plek op de weg voor langzaam verkeer.

▶ [Tour de Force 2020/2021](#), [Amsterdamse beweeglogica](#), [CRA te voet](#), [Recht van de Snelste](#)

– Doorgaande routes voor gemotoriseerd verkeer gaan om wijken of kernen heen, niet er doorheen (zie Kernwaarden Woonomgeving).

▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)

– Introduceer een maximum snelheid van 30 km/u in de stad.

– Geef fietsers binnen de bebouwde kom voorrang op de auto.

▶ [CRA fiets](#)

– Kies voor (bromfietsvrije) vrijliggende fietspaden in plaats van fietsstroken, uit oogpunt van verkeersveiligheid en gezondere lucht voor de fietser.

▶ [GGD richtlijn lucht](#)

– Maak kruisingen vriendelijk voor wandelaars en fietsers.

▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)

– Maak loop- en fietsroutes gemakkelijk vindbaar.

▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)

– Maak fiets- en wandelroutes voor iedereen veilig, zowel fysiek (bijvoorbeeld verkeersveilig) als sociaal (bijvoorbeeld goed verlicht).

▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [CRA te voet](#), [SWOV Voetgangersveiligheid](#), [ANWB](#)

– Zorg voor complete, veilige en comfortabele netwerken die wonen en voorzieningen goed verbinden.

▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [CRA te voet](#)

– Zorg voor voldoende, goede en veilige fietsenstallingen nabij voorzieningen, waaronder OV, en bij woningen.

▶ [GGD Haaglanden - bewegen](#), [Amsterdamse beweeglogica](#), [Tour de Force 2020/2021](#)

– Houd rekening met doelgroepen: kindvriendelijk nabij scholen en speeltuinen, vriendelijk voor ouderen nabij een verzorgingshuis.

▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [CRA te voet](#)

- Stel verblijfskwaliteit en beleving voorop: de aantrekkingskracht van lopen zit niet in snelheid of tijd, maar in de kwaliteit en toegevoegde waarde van de wandeling.
 - ▶ [CRA te voet](#), [Ruimte voor lopen](#)
- Zorg voor een fijnmazig voetgangersnetwerk met voldoende afwisseling (verschillende momenten en activiteiten maken andere routes aantrekkelijk).
 - ▶ [CRA te voet](#)
- Houd in het ontwerp van doorgaande of drukke fietsroutes rekening met fietsers die een veel hogere snelheid hebben (zoals speed pedelec, wielrenner, getrainde forens) dan de gemiddelde fietser.
 - ▶ [CRA fiets](#), [Tour de Force 2020/2021](#), [ANWB](#)
- Fietsen en lopen zijn de meest gebruikte vormen van voor- en natransport van het OV. Maak goede koppelingen met het OV- netwerk (zie Kernwaarde Mobiliteit) en bied ook goede fietsvoorzieningen nabij haltes en stations.
 - ▶ [Amsterdamse beweglogica](#), [Tour de Force 2020](#)
- Zet in op het gebruik van de OV-fiets aan de woonzijde van de woon-werk rit (bijvoorbeeld pilot Wisselfiets station Amsterdam Zuid).
 - ▶ [CRA fiets](#)
- Creëer Bike&Walk faciliteiten aan de rand van drukke gebieden zoals stadscentra.
 - ▶ [CRA fiets](#)
- Maak straten en wandelgebieden in stadscentra fietsluw of fietsvrij
 - ▶ [CRA fiets](#)
- Creëer Park&Bike mobiliteitshubs
 - ▶ [CRA fiets](#)

MAAK MOBILITEITSBELEID GERICHT OP VOETGANGERS EN FIETSERS

Mobiliteitsbeleid gaat over o.a. bereikbaarheid, een goed vestigingsklimaat, leefbaarheid, en is daarmee belangrijk voor ondernemers, bewoners en bezoekers van een kern of wijk. Mobiliteitsbeleid gaat vaak over vraagstukken waar gezondheid meestal niet direct doel of aanleiding is, maar die wel essentieel zijn voor een gezonde, actieve mobiliteit. Help overheden de gezondheidsbaten van actief vervoer te verzilveren, door deze te benoemen in het besluitvormingsproces.

- Maak gebruik van instrumenten en inspiratiedocumenten vanuit het ruimtelijke (en/of mobiliteits) domein. Daar wordt veel ontwikkeld.
 - ▶ [Crow](#), [Fietsberaad](#), [CRA te voet](#), [CRA fiets](#), [Ruimte voor lopen](#)
- Zie lopen als zichzelf versterkend pad: meer verdichten en meer groen is meer actief vervoer en minder auto, is meer plek voor verdichten en groen, is meer actief vervoer etc.
 - ▶ [CRA te voet](#)
- Gebruik 'Fietsen' voor een vitaal landelijk gebied: De (elektrische) fiets zorgt ervoor dat mensen voorzieningen als scholen en winkels kunnen blijven bereiken, ook als de beschikbaarheid daarvan onder druk staat. Fietsen is ook een belangrijke pijler ivm recreatie (toerisme, economie).
 - ▶ [Ambitie Tour de Force](#)
- Introduceer een fiets-deelsysteem voor parkeergarages (vergelijkbaar met de OV-fiets op stations)
 - ▶ [CRA fiets](#), [Tour de Force 2020/2021](#)
- Creëer een publiek platform voor deelsystemen voor fietsen, scooters, karretjes etc
 - ▶ [CRA fiets](#), [Tour de Force 2020/2021](#)
- Stimuleer een loopcultuur: Lopen naar school als het aanleren van een gewoonte
 - ▶ [CRA te voet](#)

- Test de toekomst: ontwikkel nieuwe concepten en plekken en test die in tijdelijke situaties (bijv Corona-tijd)
 - ▶ [CRA te voet](#), [CRA anderhalve meter](#), [Tour de Force 2020/2021](#)
- Gebruik lopen als verbindende factor in verschillende maatschappelijke vraagstukken/beleidsdossiers: klimaat, emissiereductie, verdichting, bevolkingsgroei, inclusiviteit, veiligheid
 - ▶ [CRA te voet](#), [CROW-KpVV](#)

VOORZIENINGEN, WONEN EN WERKEN ZIJN GOED GEMENGD

Goed bereikbare voorzieningen, zoals zorg, winkels, ontspanning en scholen, en kleine detailhandel op korte afstand van woningen, stimuleert lopen en fietsen, en zorgt daarmee voor minder autoverkeer. Mensen bewegen daardoor meer. Het is dan wel belangrijk dat loop- en fietsroutes fijnmazig, direct, aantrekkelijk en (verkeers)veilig zijn en dat er geen barrières zijn zoals spoorlijnen of drukke wegen. Een slimme combinatie van functies in ruimte en tijd bevordert het gebruik ervan door meerdere doelgroepen. Functiemenging bevordert ook de sociale cohesie doordat mensen elkaar ontmoeten in de buurt. Dat houdt de buurt levendig, benut de schaarse ruimte optimaal en biedt ook lokaal werk.

Zie voor Maatregelen: Kernwaarde "[Functies \(wonen, werken, voorzieningen\) zijn goed gemengd, overlastgevende bedrijven staan op afstand](#)".

HEB AANDACHT VOOR VEILIGHEID EN TOEGANKELIJKHEID VAN LOOP- EN FIETSRUTES

Infrastructuur en routes zijn zo ingericht dat ook kinderen, ouderen en mensen met een beperking veilig, zelfstandig kunnen lopen (en indien mogelijk fietsen, evt met hulpmiddel). Veilig is zowel fysiek (bijv verkeersveilig) als sociaal (bijv. goed verlicht)

- Maak fiets- en wandelroutes voor iedereen veilig, zowel fysiek (bijvoorbeeld verkeersveilig) als sociaal (bijvoorbeeld goed verlicht).
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#), [CRA te voet](#), [SWOV Voetgangersveiligheid](#), [ANWB](#)
- Maak loop- en fietsroutes ook toegankelijk voor kinderwagens en hulpmiddelen als rollator, handbike, rolstoel, scootmobiel etc.

- Houd oog voor detail: schoon, heel & veilig, afwisselend, niet te ruim bemeten, vrij van obstakels, materiaalgebruik, goede verlichting, voldoende rustpunten, toegankelijkheid
 - ▶ [CRA te voet](#)
- Houd rekening met doelgroepen: kindvriendelijk nabij scholen en speeltuinen, vriendelijk voor ouderen nabij een verzorgingshuis.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica](#)
- De website doortrappen.nl biedt na registratie als professional een toolkit (gericht op gemeenten en provincies) met interventies, instrumenten, communicatiemiddelen en kennis over veilig(er) fietsen voor ouderen.
 - ▶ [Doortrappen](#)
- Bied langs specifieke routes voldoende rustmogelijkheden voor mensen die slecht(er) ter been zijn.
 - ▶ [Veilig fietsen naar school](#), [Doortrappen](#)
- Breng de fysieke veiligheid van voet- en fietspaden in kaart met een wijkscouw. Denk aan verkeersveiligheid, maar let bijvoorbeeld ook op gelijkmatig gelegde stoeptegels.
 - ▶ [Loket Gezond Leven](#), [VeiligheidNL](#)
- Markeer voetpaden duidelijk zodat ook kinderen veilig en zelfstandig kunnen lopen en op de stoep kunnen spelen.

DRING GEMOTORISEERD VERKEER TERUG

Door de hoeveelheid gemotoriseerd verkeer te beperken wordt er minder luchtverontreiniging uitgestoten, minder geluid geproduceerd en ontstaat er ruimte voor lopen, fietsen en spelen. Door het autobezit te beperken wordt het auto-gebruik ook teruggedrongen, en ontstaat er bovendien ook direct meer ruimte.

- Maak actief vervoer (lopen en fietsen) in beleid, ontwerp en gebruik de standaard, en ontmoedig hiermee autoverkeer.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht, Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Vang wegverkeer op aan de stadsrand (Cargohubs, P&R, P&(deel)fiets, etc.) en stuur niet-bestemmingsverkeer zoveel mogelijk buiten wijken of stad om.
 - ▶ [CROW, Tour de Force 2020](#)
- Realiseer autoluwe of –vrije straten (woon)straten, zoals ‘Fietsstraten - Auto te Gast’ of ‘Leefstraten’ en zones, zoals rondom scholen, sportterreinen.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht, gemeente Utrecht leefstraat](#)
- Verlaag in een stedelijke omgeving de parkeernorm, minder beschikbare parkeerplaatsen beperken autobezit. Verbied of beperk het parkeren op straat en beperk het aantal parkeerplaatsen op eigen terrein (ondergronds parkeren).
 - ▶ [CROW, CE Delft](#)
- Stimuleer of organiseer (elektrisch) autodelen zoals Greenwheels of Car2Go om autobezit te beperken, bijvoorbeeld door parkeer- of standplaatsen beschikbaar te stellen of oplaadmogelijkheden te faciliteren.
 - ▶ [Elektrische deelauto](#)
- Maak flankerend beleid, zoals lagere tarieven voor openbaar vervoer en hogere tarieven voor parkeren.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Goederen komen met slimme, efficiënte, stille en schone (elektrische) stads-distributie op hun plek terecht. Zie voor meer maatregelen ook de websites van CROW, Infomil en Joaquin.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht, Infomil, CROW, Joaquin](#)

MAAK HET (RESTEREND) GEMOTORISEERD VERKEER SCHONER ER STILLER

Waar beperken van gemotoriseerd verkeer (nog) niet tot de mogelijkheden behoort, kunnen maatregelen worden genomen om de uitstoot van lawaai en luchtverontreiniging te beperken

- Prioriteer maatregelen voor de vervoerstypes met de grootste (lokale) uitstoot van geluid en luchtverontreiniging (bijv. bus, goederenvervoer, oude voertuigen, zakelijk rijders).
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Pas maatregelen toe om ‘vuilste’ voertuigen terug te dringen (milieuzone, beleid goederenvervoer, green deals zakelijk rijders, gedifferentieerd parkeerbeleid, etc).
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Ontmoedig gebruik (tweetakt) brommers, stimuleer alternatieven als elektrische scooters en e-bikes.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Stimuleer elektrisch vervoer door bijvoorbeeld oplaadfaciliteiten te bieden, in deze volgorde: fiets, OV, scooter/brommer, (vracht)auto's.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Pas geluidsarm wegdek toe bijv. stil asfalt in plaats van klinkers.
 - ▶ [GGD Richtlijn Omgevingsgeluid en gezondheid](#)
- Pas maatregelen toe om verkeer beter door te laten stromen (optimale snelheid, inregelen verkeerslichten, etc.), waarbij een eventueel negatief bij-effect door een verkeersaantrekkende werking aandachtspunt is.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Maatregelen om snelheid te beperken of veiligheid te vergroten, zoals drempels, zijn zo geplaatst dat hinder door trillingen en geluid wordt voorkómen. Bepaal gewenste maatregelen in overleg met direct aanwonenden/gebruikers.
- Maak schoon en stil een belangrijke overweging in de aanbesteding van de concessie voor (lokaal) OV, zorg voor elektrische (of anderszins zo schoon mogelijke) bussen.

STIMULEER LOPEN EN FIETSEN

Gaan lopen en fietsen in plaats van zich met auto of OV te verplaatsen vraagt een gedragsverandering. Een integrale aanpak van gedragsverandering richt zich zowel op het individuele gedrag als op de leef-, werk- en woonomgeving. Maatregelen in de leefomgeving moeten daarom bij voorkeur samengaan met andere middelen zoals voorlichting en gedragsveranderingsprogramma's. Pak dit planmatig aan. Zie voor kennis, materialen en tips het Loket Gezond Leven.

- Bied (bij voorkeur) erkende interventies op het gebied van lopen en fietsen, zoals 'Fietsen scoort' of 'Stap je gezond'.
 - ▶ [Loket gezond leven – sport en bewegen, Kenniscentrum Sport](#)
- Sluit aan bij interventies gericht op milieu of klimaat, zoals 'Groene Voetstappen'. Of op lokale of regionale programma's zoals MaaS (mobility-as-a-service: met pilots in Amsterdam, Utrecht, Twente, Groningen-Drenthe, Rotterdam-Den Haag, Eindhoven, Limburg)
 - ▶ [Tour de Force 2020/2021, MaaS](#)

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met actief vervoer. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Ga uit van actief vervoer voor dienstreizen tot ca 7,5 km. Verstrek goede dienst-fietsen, beperk het gebruik van dienstauto's tot beschreven uitzonderings-situaties en maak het gebruik van de eigen auto voor dienstreizen niet declarabel. (zie voor reizen over grotere afstand Kernwaarde Mobiliteit; e-fiets en OV).
 - ▶ [Tour de Force 2020](#)
- Maak het eigen (GGD, overheid) wagenpark zo schoon en stil mogelijk. Voor (bijna) alle noodzakelijke vormen van gemotoriseerd vervoer is inmiddels een elektrisch alternatief beschikbaar.
 - ▶ [Infomil](#)
- Ga uit van actief vervoer voor woon-werkverkeer. Beloon alleen actief woon-werkverkeer (evt gecombineerd met e-fiets en/of OV, zie Kernwaarde Mobiliteit) en bied goede voorzieningen (zoals ruime en veilige fietsenstalling, e-fiets oplaadpunten, douche-/omkleed-ruimte, droogruimte regenpak, reparatie-/bandenplak-service, fietspomp).
 - ▶ [Tour de Force 2020](#)
- Werkgevers die zich in willen spannen om meer medewerkers op de fiets te krijgen, kunnen terecht bij het stimuleringsprogramma Kies de Fiets van het ministerie van I&W.
 - ▶ [Kies de fiets](#)

BEVORDER PARTICIPATIE: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE

Infrastructuur en voorzieningen worden alleen goed gebruikt als deze aansluiten op de behoeften van gebruikers. Dat kan door middel van een goed proces met burgerparticipatie. Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van beleid, infrastructuur en voorzieningen. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen.

Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode die gebruikt wordt en de te betrekken bewoners(groepen). Participatie is altijd maatwerk.

- Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie, Loket Gezond leven](#)
- Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie, Loket Gezond leven](#)
- Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.
 - ▶ [Pharos](#)

TUSSEN KERNEN ZIJN GOEDE (E-)FIETS- EN OV-VERBINDINGEN

Met goede verbindingen voor (elektrische) fiets en openbaar vervoer tussen kernen (wijken, steden, dorpen) is autogebruik veelal onnodig. Een goede OV- en fietsverbinding tussen kernen stimuleert het lopen en fietsen in de nabije omgeving. Minder automobiliteit voorkomt uitstoot en lawaai van gemotoriseerd verkeer met daardoor minder hinder, hart- en vaatziekten, luchtwegaandoeningen en longkanker. Het heeft minder negatieve invloed op het klimaat en draagt ook bij aan een gezonde woonomgeving. Voorwaarde is wel dat het OV-netwerk goed toegankelijk is voor iedereen, ook ouderen en mensen die minder goed ter been zijn. Om (e-)fiets en OV een alternatief voor dagelijks vervoer over de middellange afstand te laten zijn, moeten zij elkaar goed aanvullen. OV-verbindingen kunnen directer en sneller wanneer er goede fietsvoorzieningen zijn bij haltes en stations, zoals veilige fietsstallingen, en goed aansluiten op het fietsnetwerk van bijvoorbeeld fiets-snelwegen.

BIED DE JUISTE (E-)FIETS INFRASTRUCTUUR

De juiste (e-)fietsinfrastructuur biedt een veilige, comfortabele en snelle route en goede, veilige voorzieningen bij aankomst en/of vertrek.

- Maak fietsroutes ook buiten de kernen comfortabel, heel en veilig. Veilig is hierbij zowel fysiek (bijvoorbeeld verkeersveilig) als sociaal (bijvoorbeeld goed verlicht).
 - ▶ [Tour de Force 2020](#)
- Creëer waar mogelijk fiets-snelwegen waar de maximumsnelheid van (e-)fiets ook benut kan worden met behoud van een veilige situatie voor langzamere verkeersdeelnemers.
 - ▶ [Tour de Force 2020, Overzicht snelfietsroutes](#)
- Maak kruisingen fietsvriendelijk.
 - ▶ [Tour de Force 2020, Amsterdamse beweeglogica](#)
- Maak parallelle routes met onderscheidende kwaliteiten: ga voor zowel mooie als snelle fietsroutes.
 - ▶ [CRA fiets](#)

- Houd in het ontwerp van doorgaande of drukke fietsroutes rekening met fietsers die een veel hogere snelheid hebben (zoals speed pedelec, wielrenner, getrainde forens) dan de gemiddelde fietser.
 - ▶ [CRA fiets, Tour de Force 2020/2021](#)
- Faciliteer en stimuleer goede en veilige fietsenstallingen met oplaadmogelijkheid voor e-fietsen, bij voorzieningen waar veel mensen komen (zoals scholen, ziekenhuizen, werkgevers, winkels, etc.).
 - ▶ [Tour de Force 2020, Amsterdamse beweeglogica](#)
- Creëer Bike & Walk faciliteiten aan de rand van drukke gebieden zoals stadscentra.
 - ▶ [CRA fiets](#)
- Kies voor (bromfietsvrije) vrij liggende fietspaden in plaats van fietsstroken, uit oogpunt van verkeersveiligheid en gezondere lucht voor de fietser.
 - ▶ [Academische werkplaats – brommers, GGD richtlijn lucht](#)
- Faciliteer en stimuleer goede en veilige fietsenstallingen met oplaadmogelijkheid voor e-fietsen, bij voorzieningen waar veel mensen komen (zoals scholen, ziekenhuizen, werkgevers, winkels, etc.).
 - ▶ [Tour de Force 2020, Amsterdamse beweeglogica](#)
- Fietsen en lopen zijn de meest gebruikte vormen van voor- en natransport van het OV. Maak goede koppelingen met het OV-netwerk en bied ook goede fietsvoorzieningen nabij haltes en stations.
 - ▶ [Tour de Force 2020, Tour de Force 2020/2021, Amsterdamse beweeglogica](#)
- Zet in op het gebruik van de OV-fiets aan de woonzijde van de woon-werk rit (bijvoorbeeld pilot Wisselfiets station Amsterdam Zuid).
 - ▶ [CRA fiets](#)

BIED PASSENDE OV-INFRASTRUCTUUR

Passende OV-infrastructuur biedt in ieder geval een voldoende frequente en comfortabele verbinding met voorzieningen buiten de eigen kern. Het gaat hierbij om de dienstregeling, routes en de voorzieningen bij aankomst en vertrek (haltes of stations) van alle soorten OV.

- Maak goede koppelingen met het OV-netwerk en onderlinge koppeling tussen verschillende varianten van het OV.
 - ▶ [Overstappen naar 2040](#)
- Maak het OV goed toegankelijk voor iedereen, ook voor ouderen, mensen die minder goed ter been zijn, blinden, mensen met kinderwagens, etc.
 - ▶ [Amsterdamse beweeglogica, Overstappen naar 2040](#)
- Zorg voor een OV-verbinding tussen iedere kern en noodzakelijke voorzieningen (supermarkt, school, huisarts, ziekenhuis) indien die niet in de kern liggen.
- Pas de dienstregeling aan op de behoeften van gebruikers en bied actuele reisinformatie voor reizigers. De behoefte kan per seizoen verschillen.
- Maak spoorwegovergangen en kruisingen met bus- en trambanen veilig voor wandelaars en fietsers.
- Het OV is schoon, heel en veilig.

VERBIND HET OV MET FIETS- EN LOOPROUTES

OV-verbindingen kunnen worden “verdikt en gestrekt”. Dat wil zeggen, vaker een verbinding en minder geslinger door kernen, waardoor frequentere en directere verbindingen ontstaan. Haltes en stations moeten daarbij goed zijn aangesloten op het fietsnetwerk. Dit vergt ook fietsvoorzieningen als stallingen en oplaadpunten bij de haltes en stations. Aandacht voor ‘the first and last mile’ is noodzakelijk voor OV-gebruik.

- Aansluitende loop- en fietsroutes zijn gemakkelijk te vinden.
- Zorg voor voldoende, goede en veilige fietsenstallingen nabij treinstations en bushaltes.
- Zorg voor oplaadpunten voor elektrische fietsen nabij treinstations en bushaltes.
- Maak de OV-fiets (voor de ‘last mile’) beschikbaar bij zoveel mogelijk haltes en stations, in ieder geval bij haltes die op afstand van te bezoeken voorzieningen liggen.
- Haltes en stations zijn altijd schoon, heel en veilig. Veilig betekent zowel fysiek, bijvoorbeeld verkeersveilig, als sociaal, bijvoorbeeld goed verlicht en geen hangjongeren.
- Bied langs specifieke routes in stations en bij haltes voldoende rustmogelijkheden voor mensen die een slechte(re) conditie hebben.\
- Overweeg een betere OV-verbinding in het koude, natte en donkere winterseizoen om de rest van het jaar de (e-)fiets een volwaardig alternatief voor langere afstanden te laten zijn.
- Gebruik een innovatieve dienstregeling met extra bussen en routes op dagen waarop minder e-fietsers worden verwacht (regen, vorst, eerste en laatste schooldagen etc.).
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)

STIMULEER HET GEBRUIK VAN E-FIETS OF OV (IN PLAATS VAN DE AUTO)

Het gebruik van e-fiets in plaats van zich met auto of OV te verplaatsen, of het OV te gebruiken in plaats van de auto, vraagt een gedragsverandering. De GGD heeft veel kennis van en ervaring met gedragsveranderingsprogramma’s en kan overheid of initiatiefnemer hierbij ondersteunen.

- Bied programma’s die het gebruik van e-fiets stimuleren, zoals gratis uitprobeerweken en een subsidieregeling voor het belonen van fietskilometers via de werkgever.
 - ▶ [CROW, Kies de fiets](#)
- Bied programma’s die het gebruik van het OV stimuleren, zoals OV-probeerkaarten.
 - ▶ [Groningen bereikbaar, Twente mobiel](#)
- Bied programma’s voor werknemers die het gebruik van het OV stimuleren, zoals een OV-reiskostenvergoeding voor werknemers en het hanteren van flexibele werktijden.
 - ▶ [Beter Benutten](#)
- Sluit aan bij lokale of regionale mobiliteitsprogramma’s zoals Twente Mobiel, Groningen Bereikbaar en Ways2Go (ZuidHolland) of een van de (andere) MaaS (Mobility as a Service) pilots
 - ▶ [Twente mobiel, Groningen bereikbaar](#)
- Werkgevers die zich in willen spannen om meer medewerkers op de fiets te krijgen, kunnen terecht bij het stimuleringsprogramma Kies de Fiets van het ministerie van I&W.
 - ▶ [Kies de fiets](#)

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met e-fiets en OV. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Bied elektrische dienstfietsen voor dienstreizen van circa 7,5 – 15 km en een OV-businesskaart voor dienstreizen verder dan 15 km. Beperk het gebruik van dienstauto's tot beschreven uitzonderingssituaties en maak het gebruik van de eigen auto voor dienstreizen niet declarabel. (Zie voor dienstreizen over kortere afstand Kernwaarde Actief vervoer (fietsen en lopen) is de standaard).
 - ▶ [Tour de Force 2020, Beter Benutten](#)
- Maak in het eigen wagenpark en aanbestedingen (fossiel) gemotoriseerd verkeer een uitzondering. Sta alleen elektrische dienstauto's toe, gebruik deze alleen in beschreven uitzonderingssituaties en hanteer een strikte uitzonderingslijst voor toegestane (fossiel) gemotoriseerde diensten (en een lijst met elektrische alternatieven).
- Stimuleer het gebruik van OV voor woon-werkverkeer bij afstanden groter dan 15 km door een goede vergoeding en/of OV-kaart.
 - ▶ [Beter Benutten](#)
- Ontmoedig autogebruik voor woon-werkverkeer, bied geen vergoeding of voorzieningen (zoals parkeerplaatsen).

BEVORDER PARTICIPATIE: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE

Infrastructuur en voorzieningen worden alleen goed gebruikt als deze aansluiten op de behoeften van gebruikers. Dat kan door middel van een goed proces met burgerparticipatie. Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van beleid, infrastructuur en voorzieningen. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen.

Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode

- Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie, Loket Gezond leven](#)
- Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie,](#)
- Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.
 - ▶ [Pharos](#)
- Monitor geregeld de tevredenheid van gebruikers van infrastructuur, voorzieningen en OV. Vraag actief wat goed is en wat beter kan.

GEBOUWEN

VERDIEPENDE INFORMATIE

9 VERDIEPENDE INFORMATIE GEBOUWEN (WONINGEN, SCHOLEN, ETC.)

HET BINNENKLIMAAT IS PRETTIG EN GEZOND 61

MINIMAAL ÉÉN ZIJDE (GEVEL) VAN EEN WONING IS AANGENAAM 66

ER ZIJN VOLDOENDE BETAALBARE LEVENSLIJPGESCHIKTE WONINGEN 68

HET BINNENKLIMAAT IS PRETTIG EN GEZOND

Mensen zijn veel in gebouwen en circa 70% van de tijd in hun eigen woning. Daarom is het voor iedereen belangrijk dat het binnenklimaat prettig en gezond is. Hetzelfde geldt voor gebouwen zoals scholen, kinderdagverblijven, verpleeg- en verzorgingshuizen. Door zorg te dragen voor een prettige temperatuur en luchtvochtigheid, voldoende rust in het gebouw en een goede binnenlucht kwaliteit, kunnen gezondheidsklachten die samenhangen met het gebouw worden voorkomen. Het gaat om klachten als vermoeidheid, hoofdpijn, sufheid en slaperigheid. Ook irritatie van ogen, neus en keel treedt op. Systemen voor ventilatie, verwarming en zonwering moeten eenvoudig te bedienen en onderhouden zijn. Schadelijke stoffen zoals koolmonoxide en asbest horen niet in een gezond gebouw. In een prettig gebouw kan men zich bovendien ontspannen en tot rust komen. Daarbij helpt een aangename zijde.

ZORG VOOR VOLDOENDE EN PRETTIGE VENTILATIE IN WONINGEN

In veel gebouwen is de binnenlucht vuiler dan de buitenlucht. Daarom is een goede luchtverversing nodig. Door energiezuinig bouwen neemt de luchtdichtheid van woningen toe. Daardoor worden ventilatievoorzieningen en ventilatiegedrag steeds belangrijker voor de kwaliteit van het binnenmilieu. Gebrekkige ventilatie kan komen door het ontbreken van geschikte voorzieningen of door het onjuist gebruik ervan door bewoners.

Gemeenten mogen hogere (kwaliteits) ambities stellen dan het Bouwbesluit (BBL), als deze samen met eigenaren (o.a. woningcorporaties) en/of ontwikkelaars worden ingevuld. Strengere eisen afdwingen kan niet.

- Bied permanent bruikbare, goed regelbare, eenvoudig te bedienen en inbraakveilige ventilatievoorzieningen in iedere verblijfsruimte van een woning met een minimale basisventilatie van $0,5 \text{ dm}^3/\text{sec}/\text{m}^2$
 - ▶ [Woonkeur](#), [GGD richtlijn ventilatie woningen](#)
- Zorg ervoor dat in iedere woning ramen open kunnen (om te luchten).
 - ▶ [Woonkeur](#), [GGD richtlijn ventilatie woningen](#)
- Houd onder tussendeuren minimaal 2 cm ruimte voor voldoende ventilatie.
 - ▶ [Handreiking verduurzaming en gezondheid](#)

- Kies voor mechanische ventilatie die weinig geluid produceert, ook in de hoogste stand, en dat de mechanische ventilatie per vertrek regelbaar is, met een extra bedieningsknop in de badkamer.
 - ▶ [GGD richtlijn ventilatie woningen](#), [Handreiking verduurzaming en gezondheid](#)
- Maak ventilatieroosters en filters regelmatig schoon. Neem schoonmaak hiervan mee in planmatig onderhoud of een schoonmaakrooster, of sluit een onderhoudscontract af voor het ventilatiesysteem.
 - ▶ [Handreiking verduurzaming en gezondheid](#)
- Zorg dat de toevoer van verse lucht altijd volledig rechtstreeks van buiten plaatsvindt, i.p.v. tot 50% via andere gebruiksruimte zoals in het Bouwbesluit wordt genoemd.
 - ▶ [GGD richtlijn ventilatie woningen](#)
- Pas voor alle ruimtes (inclusief bijvoorbeeld de zolder) de woningseisen toe. Maak geen gebruik van de 'onbenoemde-ruimte'-regel.
 - ▶ [GGD richtlijn ventilatie woningen](#)

ZORG VOOR VOLDOENDE EN PRETTIGE VENTILATIE IN SCHOLEN EN ANDERE GEBOUWEN

Ook in schoolgebouwen en andere openbare gebouwen is het van belang om voldoende en prettige ventilatie te hebben. Voor schoolgebouwen is er de Gezonde School aanpak om structureel aan gezondheid te werken. Deze aanpak draait o.a. om educatie en de fysieke en sociale omgeving. Een gezonde school hangt samen met betere schoolprestaties.

- Bied mogelijkheden voor een permanente luchtverversing, ook in de wintermaanden. Dit betekent dat roosters en/of ramen open zijn, liefst in meerdere gevels.
 - ▶ [Checklist binnenmilieu gezonde school](#)
- Zorg in elke ruimte of lokaal voor goed regelbare en gemakkelijk te bedienen ventilatievoorzieningen.
 - ▶ [Checklist binnenmilieu gezonde school](#)

- Maak ventilatioeroosters en filters regelmatig schoon. Neem schoonmaak hiervan mee in planmatig onderhoud of een schoonmaakrooster, of sluit een onderhoudscontract af voor het ventilatiesysteem.
 - ▶ [Checklist binnenmilieu gezonde school](#)
- Zorg voor voldoende mogelijkheden om in de zomer een woning of gebouw 's nachts goed af te koelen (zomernachtventilatie). Zorg hierbij wel voor inbraakveilige voorzieningen.
- Wees alert bij aanschaf van apparatuur/machines (zoals kopieerapparaten, printers en/of apparatuur en machines voor praktijkonderwijs) op de uitstoot van stoffen. Zorg afhankelijk van de te verwachten uitstoot voor passende maatregelen. Volg hierbij richtlijnen die worden gehanteerd binnen de bedrijfsgezondheidszorg.

HOUD AFSTAND VAN SNELWEG EN DRUKKE STRAAT

Gezondheidsrisico's van omwonenden nemen toe naarmate de afstand tot de weg kleiner is, ook wanneer de luchtkwaliteit daar aan de Europese grenswaarden voldoet. Woningen en voorzieningen waar kinderen, ouderen of mensen met een zwakke gezondheid langdurig verblijven moeten daarom op ruime afstand van drukke wegen worden gerealiseerd.

Zie voor maatregelen:

Kernwaarde "[Wonen en druk verkeer zijn gescheiden](#)".

VOORKOM TEVEEL OPWARMING VAN GEBOUWEN IN DE ZOMER

De binnentemperatuur van een gebouw wordt beïnvloed door aspecten van het gebouw (isolatie, zonwering, ligging t.o.v. de zon, aantal ramen) en door het gedrag van gebruikers (openen/sluiten ramen, gebruik zonwering). Gezondheidseffecten van warm weer lopen uiteen van klachten als vermoeidheid en hoofdpijn tot ernstige ademhalingsproblemen en hartfalen. Dit kan leiden tot ziekenhuisopname en sterfte. Vooral ouderen en mensen met een chronische aandoening lopen een verhoogd risico op gezondheidseffecten door warm weer.

- Neem regels op in omgevingsplan voor warmtewerend en verkoelend inrichten van gevels.
 - ▶ [Handreiking decentraal regelgeving klimaatadaptief bouwen en inrichten](#)
- Houd de binnentemperatuur koel, bij voorkeur zonder gebruik te maken van actieve koelsystemen die veel energie gebruiken. Maak onder meer gebruik van zonwering, ventilatie en groen (zie hieronder).
 - ▶ [Factsheets koudetechnieken](#)
- Zorg voor voldoende en goed bruikbare voorzieningen voor zonwering. Het gebruik van zonwering mag de te openen ramen niet belemmeren.
 - ▶ [GGD richtlijn ventilatie woningen, GGD richtlijn zomerse omstandigheden](#)
- Zorg voor voldoende mogelijkheden om in de zomer een woning of gebouw 's nachts goed af te koelen (zomernachtventilatie). Zorg hierbij wel voor inbraakveilige voorzieningen.
 - ▶ [GGD richtlijn ventilatie woningen, GGD richtlijn zomerse omstandigheden](#)
- Leg schaduwgevend groen aan, zowel op de grond als tegen gevels, om de temperatuur in de woning te verlagen. Dit draagt ook bij aan een klimaatbestendige buurt. Denk hierbij aan allergeenarme beplanting, voorkomen van stilstaand water.
 - ▶ [Toolbox klimaatbestendige stad, Handreiking decentrale regelgeving klimaatadaptief bouwen en inrichten, Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Zorg dat balansventilatiesystemen tenminste beschikken over een bypass om bij oplopende temperaturen de warmtewisselaar te vermijden.
 - ▶ [GGD richtlijn ventilatie woningen](#)
- Voorkom dat burens extra warmte krijgen van de airco door de warme lucht niet uit te blazen dichtbij ramen en ventilatieopeningen.

ZORG DAT GEBOUWEN MOOI EN COMFORTABEL ZIJN

Een gelijkmatige en constante verwarming in een gebouw is belangrijk voor het comfort. Bovendien helpt een gelijkmatige verwarming, met goede ventilatie, ook om een hoge relatieve luchtvochtigheid en condensatie binnen tegen te gaan.

Daardoor krijgen schimmels minder kans (bron: GGD richtlijn winterse omstandigheden). Door een gebouw mooi, prettig en comfortabel vorm te geven, met en voor de mensen, draagt het bij aan sociaal maatschappelijk participeren, kwaliteit van leven, mentaal welbevinden en zingeving.

- Zorg dat iedere verblijfsruimte in de woning verwarming heeft die per ruimte te regelen is met een eenvoudig te bedienen thermostaat.
 - ▶ [GGD richtlijn winterse omstandigheden](#)
- Voorkom tocht in huis door naden en kieren dicht te maken met tochtstrips en kit bij ramen, deuren, brievenbus en kruipruimte. Zorg wel voor voldoende ventilatiemogelijkheden.
 - ▶ [Handreiking verduurzaming en gezondheid](#)
- Zorg dat woningen volledig geïsoleerd worden. Bij gedeeltelijke isolatie treedt stralingsasymmetrie op met als gevolg thermisch discomfort.
 - ▶ [Handreiking verduurzaming en gezondheid](#)
- Voorkom koudeval. Zie de adviezen in de handreiking verduurzaming en gezondheid, zoals het aanpassen van de woninginrichting (bank niet onder raam), of ventilatieroosters op meer dan 1,8 m hoogte.
 - ▶ [Handreiking verduurzaming en gezondheid](#)

BEPERK EMISSIES VAN STOFFEN IN EEN GEBOUW

In de binnenlucht van woningen kunnen stoffen voorkomen die afkomstig zijn van bouw- en woninginrichtingsmaterialen en installaties. Hierbij kan worden gedacht aan bijvoorbeeld roken, vluchtige stoffen uit vloer- en wandbekleding, asbest in bouw materiaal, koolmonoxide uit Cv- installaties en radon uit baksteen en beton. Blootstelling van de mens aan deze stoffen kan leiden tot diverse gezondheidseffecten, waaronder geurhinder en irritatie van ogen en luchtwegen.

- Pas bouw- en afwerkingsmaterialen toe met een lage emissie van stoffen.
- Voorkom emissie van rookgassen in de woning: geen gaskachel, open CV, geiser, houtkachel of open haard. Stadsverwarming of een gesloten CV-systeem en elektrisch koken hebben de voorkeur.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Zorg voor een afzuigstelsel in de keuken om geurtjes en verbrandingsgassen (bij koken op gas) te verwijderen. Gebruik de afzuiging op de hoogste stand tijdens het koken.
 - ▶ [GGD richtlijn ventilatie](#)
- Voorkom dat overgestapt wordt op houtverbranding (inclusief pelletkachels of andere biomassaïnstallaties) in woningen en andere gebouwen in wijken die aardgasvrij worden.
- Inventariseer woningen en gebouwen ouder dan 1993 op de aanwezigheid van asbest. Saneer toepassingen die een risico vormen voor de gezondheid (bijvoorbeeld board met niet-hechtgebonden asbest). Stel voor andere toepassingen een asbestbeheersplan op. Informeer bewoners en andere betrokkenen hierover.
 - ▶ [GGD richtlijn asbest in woningen](#)
- Voorkom het vrijkomen van koolmonoxide uit CV-installaties en andere gasgestookte toestellen. Zorg voor goede koolmonoxide-melders.
 - ▶ [GGD richtlijn koolmonoxide](#)

- Verwijder kwikhoudende producten, zoals thermometers, barometers en bloeddrukmeters, uit gebouwen.
 - ▶ [GGD richtlijn kwik](#)
- Voorkom doordringen van stoffen uit activiteiten in aangrenzende panden, bijvoorbeeld via luchtaanvoer of via scheidingsconstructies.
- Bekijk zorgvuldig de plek van de aanvoer van lucht wanneer ventilatiesystemen worden geplaatst.

ZORG VOOR RUST IN DE WONING, VOORKOM GELUIDSOVERLAST VAN BUREN

Geluid heeft nadelige effecten op de gezondheid, dus het is belangrijk om in huis de blootstelling aan geluid te verminderen. Daarnaast is stilte van belang om te 'ontstressen'. Stil betekent niet dat er geen geluid is, maar wel dat er prettige en/of aangename geluiden hoorbaar zijn. Mensen vinden natuurlijke geluiden meestal het prettigst. Muziekinstallaties, tv, lopen, deuren, sanitair, huisdieren en huishoudelijke apparaten kunnen allemaal bronnen van geluidsoverlast van buren zijn. Soms zijn fysieke maatregelen mogelijk, in andere gevallen moeten afspraken gemaakt worden met buren om hinder en overlast te beperken en voorkomen.

- Naast isolatie is het belangrijk dat er voldoende en bruikbare ventilatiemogelijkheden in de woning aanwezig zijn en dat de geluidproductie van eventuele mechanische ventilatiesystemen of klimaatsystemen niet hoger is dan:
 - 25 dB(A) in de slaapkamer
 - 30 dB(A) in woonkamer, tuin of balkon
 - ▶ [GGD richtlijn omgevingsgeluid](#), [GGD richtlijn ventilatie woningen](#)
[GGD reactie wijziging regeling bouwbesluit 2012](#)
- Houd bij de indeling van een pand rekening met de gebruiksfuncties van buren, maak bijvoorbeeld woonkamer en gang naburig in plaats van gespiegelde rijtjeswoningen.
 - ▶ [GGD richtlijn geluid](#)

- Zorg bij appartementengebouwen voor een goede ontkoppeling van de leidingsschachten en van liftinstallaties en zorg voor goede geluidisolatie tussen woningen.
- Voorkom geluidsoverlast van warmtepompen en airco's bij de buren. Installeer stille warmtepompen en airco's op een voor iedereen zo gunstig mogelijke plek.
 - ▶ [Handreiking verduurzaming en gezondheid, GGD reactie wijziging regeling bouwbesluit 2012](#)
- Ga bij burenoverlast in een vroeg stadium in gesprek met elkaar en schakel eventueel buurtbemiddeling in.
 - ▶ [Juridisch loket, CCV- buurtbemiddeling](#)

STIMULEER HET PRETTIG EN GEZOND WONEN EN VERBLIJVEN IN GEBOUWEN

Bewoners en gebruikers hebben zelf invloed op de kwaliteit van de binnenlucht, bijvoorbeeld door goed te ventileren en niet te roken. Ook goede schoonmaak helpt daarbij. Stimuleer bewoners en gebruikers in het juist gebruiken en onderhouden van de ventilatiesystemen. Dit vraagt soms om gedragsverandering. De GGD heeft veel kennis van en ervaring met gedragsveranderingsprogramma's en kan overheid of initiatiefnemer hierbij ondersteunen.

- Voer als school een lesaanbod en activiteiten uit voor het onderwerp 'frisse klas'. Voorbeelden van activiteiten zijn te vinden op www.gezondeschool.nl/primair-onderwijs/gezondheidsthema's-en-criteria-vignet/milieu-en-natuur.
- Stimuleer een schone en frisse school. Organiseer bijvoorbeeld een S.O.P-dag.
 - ▶ [Schoon onderwijs project, Frisse klas](#)
- Maak bewoners bewust van de eigen rol in het voorkomen van woonoverlast. Bijvoorbeeld door de campagne: Goede buren, betere buurten.
 - ▶ [CCV – campagne goede buren](#)
- Maak goede afspraken tussen eigenaren en gebruikers van gebouwen over schoonmaak en onderhoud van installaties waaronder ventilatiesystemen. Zorg voor goede voorlichting van eigenaren aan gebruikers over gebruik van installaties.

- Combineer programma's/acties over verduurzamen van woningen met het geven van informatie over gezondheidsrisico's die kunnen voorkomen of kunnen ontstaan bij verduurzamen van woningen.
- Combineer subsidieprogramma's op verduurzamen van woningen met acties om gezondheid te verbeteren bijvoorbeeld meer subsidie op zonnepanelen als er een open haard in de woning is of wanneer deze wordt weggehaald.

GEMEENTELIJKE GEBOUWEN ZIJN PRETTIG EN GEZOND

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met het bieden van een prettig en gezond gebouw. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Draag zorg voor prettige en gezonde gemeentelijke gebouwen en voorzieningen inclusief onder andere een prettige binnenklimaat (waaronder temperatuur), voorkomen van hinderlijk geluid ed. Zet de risico-inventarisatie en evaluatie in om inzicht te krijgen in eventuele knelpunten.
- Zorg voor een koele binnentemperatuur, zoveel mogelijk zonder gebruik van energie gebruikende koeling. Dus kijk eerst naar gebruik van buitenzonwering, ventilatie, schaduwgevend groen ed.
 - ▶ [Factsheets koude technieken](#)

PARTICIPEER: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE

Infrastructuur en voorzieningen worden alleen goed gebruikt als deze aansluiten op de behoeften van gebruikers. Dat kan door middel van een goed proces met burgerparticipatie. Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van beleid, infrastructuur en voorzieningen. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen.

Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het

inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode die gebruikt wordt en de te betrekken bewoners(groepen). Participatie is altijd maatwerk.

- Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.
 - ▶ [Pharos](#)
- Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie, Loket gezond leven](#)
- Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de 'handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving'.
 - ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie, Inspiratiegids participatie](#)

MINIMAAL ÉÉN ZIJDE (GEVEL) VAN EEN WONING IS AANGENAAM

In dorpen en steden biedt de straat (met daarop aanwezig verkeer en aan de straat gelegen bedrijvigheid) naast positieve effecten ook vaak onrust, lawaai en luchtverontreiniging. Minimaal één zijde die rustig is, waar geen geur of geluid van bijvoorbeeld horeca overheerst, met schone lucht en met een prettig (zo mogelijk natuurlijk) uitzicht en/of buitenruimte vergroot het wooncomfort. Minder luchtverontreiniging en lawaai beperkt het risico op hinder, hart- en vaatziekten, luchtwegaandoeningen en longkanker. Rust en een natuurlijke omgeving bieden betere mogelijkheden om te ontspannen en te herstellen. Een natuurlijke omgeving maakt bovendien klimaatbestendig(er): het kan helpen warmte te dempen (tegen hittestress), wateroverlast te voorkomen en is goed voor de biodiversiteit.

Zie voor meer maatregelen:

Kernwaarde "[Minimaal één zijde van een woning \(gevel\) is aangenaam](#)".

ZORG VOOR EEN 'STILLE' AANGENAME ZIJDE

Geluid heeft nadelige effecten op de gezondheid, dus het is belangrijk om in huis de blootstelling aan geluid te verminderen. Daarnaast is stilte van belang om te 'ontstressen'. Stil betekent niet dat er geen geluid is, maar wel dat er prettige en/of neutrale geluiden hoorbaar zijn. Mensen vinden natuurlijke geluiden meestal het prettigst.

- Zorg voor tenminste één stille zijde op geluidbelaste locaties en borg dit in lokaal beleid. Een stille zijde heeft een geluidbelasting van minder dan 50 dB Lden en 40 dB Lnight. De slaapkamers moeten zo veel mogelijk aan deze geluidsluwe zijde zijn gesitueerd.
 - ▶ [GGD richtlijn geluid](#)
- Realiseer altijd een acceptabel geluidniveau binnen in woningen. Dit is (bij voorkeur) maximaal 33 dB(A) voor geluid van wegverkeer en railverkeer dat bewoners binnen kunnen horen.
 - ▶ [GGD richtlijn geluid](#)
- Positioneer de slaapkamers zoveel mogelijk aan de stille zijde. Dit geeft mensen de mogelijkheid om zich (tijdelijk) aan het geluid te onttrekken en om te slapen met een open raam.
 - ▶ [GGD richtlijn geluid](#), [RIVM rapport stille zijde](#)

- Laat geen bedrijfsmatige buitenvoorzieningen (bijvoorbeeld horeca) toe aan de aangename zijde.
- Aan een aangename zijde is geen (of heel stille) apparatuur voor koeling, ventilatie of luchtbehandeling.
 - ▶ [GGD richtlijn geluid](#)
- Maak afspraken met aanwonenden over gebruik van buitenruimte aan de aangename zijde in verband met geluidshinder.

ZORG VOOR EEN GOEDE LUCHTKWALITEIT AAN DE AANGENAME ZIJDE

Een goede luchtkwaliteit betekent geen schadelijke luchtverontreiniging, maar ook geen hinderlijke geuren. De woning kan gezond (schoon en zonder geurhinder) worden gelucht en geventileerd en de buitenruimte kan gezond gebruikt worden.

- Rookgasafvoervoorzieningen komen niet uit aan de aangename zijde, maar aan de andere zijde of boven de daklijn.
- Bedrijfsmatige ventilatieafvoeren (incl. afzuiging bij koken) komen niet uit aan de aangename zijde, maar aan de andere zijde of boven de daklijn.
- Aan de aangename zijde is geen gemotoriseerd verkeer.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Luchttoevoervoorzieningen (ventilatioeroosters, aanzuiging van balansventilatie) zuigen aan de aangename zijde lucht aan.
 - ▶ [GGD richtlijn lucht](#)
- Maak afspraken met aanwonenden over gebruik van buitenruimte aan de aangename zijde ivm overlast door roken, barbecue, tuinhaard, etc.

ZORG DAT DE AANGENAME ZIJDE NATUURLIJK IS

Een natuurlijke omgeving kan een positieve invloed hebben op de gezondheid omdat het ontspanning en rust biedt (helpt bij herstel van stress, aandachtsmoeheid en depressie). Het maakt tevens klimaatbestendig(er): het kan helpen warmte te dempen (tegen hittestress) en wateroverlast voorkomen.

- Stimuleer bewoners groene tuinen aan te leggen. Groene daken en gevels dragen bij aan een natuurlijk uitzicht. Groene daken kunnen op een huis aangelegd worden maar ook op een schuur, een carport of fietsenstalling. Zie www.operatiesteenbreek.nl
- Kies een goede mix van groen, in elk seizoen, ook ten behoeve van biodiversiteit. Een omgeving die ook aantrekkelijk is voor vogels, kan bijdragen aan een prettige soundscape.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#), [Amsterdamse beweeglogica](#), [Inspiratiegids groene gezonde wijk](#), [Handboek speelnatuur](#)
- Kies planten- en bomensoorten waar weinig mensen allergisch voor zijn en die weinig overlast geven. Let ook op het voorkomen van teken. Teken zitten vooral in hoog gras of tussen dode bladeren, het liefst bij bomen en struiken. Denk ook aan overlast van de eikenprocessierups.
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#), [GGD Haaglanden - groen](#)
- Leg (buurt)moestuinen en speeltuinen aan op daarvoor geschikte grond (let vooral op lood).
 - ▶ [Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#), [Inspiratiegids groene gezonde wijk](#), [GGD advies lood](#), [GGD advies lood - toelichting](#)

MAAK DE AANGENAME ZIJDE MOOI EN COMFORTABEL

Door een plek mooi, prettig en comfortabel in te richten draagt het bij aan kwaliteit van leven, mentaal welbevinden en zingeving. Natuurlijke elementen kunnen helpen om een aantrekkelijke onderscheidende plek te maken waar mensen graag zijn.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarde "[Voor iedereen zijn er dichtbij en toegankelijk aantrekkelijke plekken](#)".

STIMULEER GOED GEBRUIK EN INRICHTING VAN DE AANGENAME ZIJDE

Bewoners en gebruikers hebben veel invloed op het aangenaam zijn en houden van de aangename zijde. Maak afspraken over rust, geur of geluid en stimuleer de aanleg van natuurlijke elementen in de buitenruimte..

- Maak afspraken met buurtbewoners over het gebruik van en activiteiten aan de aangename zijde. Bijvoorbeeld via de Vereniging van Eigenaren.

ER ZIJN VOLDOENDE BETAALBARE LEVENSLLOOPGESCHIKTE WONINGEN

De vergrijzing en de wens om langer thuis te blijven wonen, hebben gevolgen voor de woningvoorraad en inrichting van buurten. Een levensloopgeschikte woning is een zelfstandige woning die geschikt is (te maken) voor bewoning in alle levensfasen, met minimale fysieke inspanning en minimale kans op ongevallen. Op die manier kunnen ouderen of mensen met een lichamelijke beperking prettig en comfortabel wonen. Men hoeft niet noodgedwongen bestaande sociale contacten te verbreken en de vertrouwde sociale omgeving te verlaten. Deze woningen moeten dan wel betaalbaar zijn voor deze doelgroepen. Door de directe woonomgeving goed in te richten worden ouderen of mensen met een beperking ondersteund om gezond te leven, sociale contacten op te doen en langer zelfstandig thuis te blijven wonen. Het gaat dan bijvoorbeeld om veilige en aantrekkelijke wandelroutes naar voorzieningen voor dagelijkse behoeften, activiteiten en zorg.

MAAK WONINGEN AANPASBAAR AAN WENSEN EN BEHOEFTE VAN DE HUIDIGE EN TOEKOMSTIGE BEWONER

Een woning die aanpasbaar is aan wensen en behoeften van bewoners zorgt ervoor dat de woning geschikt blijft om in te wonen als levensomstandigheden of behoeften veranderen, bijvoorbeeld door ziekte of ouderdom. Het gaat hierbij ook om aspecten als beschikbaarheid, geschiktheid en betaalbaarheid van (levensloopgeschikte) woningen.

- Stem de wensen voor levensloopgeschikte woningen af op de lokale populatie en de demografische prognose. Neem ambities voor het omgaan met vergrijzing op in de gemeentelijke omgevingsvisie. Kijk hierbij ook naar de aspecten die gaan over beschikbaarheid, geschiktheid en betaalbaarheid van woningen.
 - ▶ [RLI advies toegang tot de stad](#)
- Maak woningen zoveel mogelijk flexibel en aanpasbaar. Denk aan een mogelijke herbestemming van ruimten, de mogelijkheid tot opdelen van de woning, de aanpasbaarheid van functies en mogelijkheden tot aanbrengen van hulpmiddelen
 - ▶ [Ontwerpgids meegroeiwonen, Platform31](#)

- Maak een keuze voor een eisenpakket voor levensloopgeschikte woningen en leg dit vast in het programma van eisen en ontwerp van nieuwe gebouwen. Vermijd bijvoorbeeld drempels in de woning.
- Zorg voor een minimale deurbreedte van 85 cm zodat rolstoelen en rollators voldoende ruimte hebben en voor voldoende ruimte voor draaicirkels van rolstoelen op verschillende plekken in de woning
 - ▶ [Kenniscentrum wonen en zorg](#)

MAAK DE OMGEVING VAN LEVENSLLOOPGESCHIKTE WONINGEN TOEGANKELIJK EN BEREIKBAAR

Levensloopgeschikte woningen zijn makkelijk toegankelijk zijn voor ouderen, mensen die minder goed ter been zijn en mensen die hulpmiddelen nodig hebben. Bewoners kunnen zich veilig bewegen rondom hun woning en voelen zich ook veilig.

- Maak toegangspaden of galerijen van woongebouwen voldoende breed.
 - Zorg voor een voldoende grote lift.
- Vergroot de (beleving van de) veiligheid door middel van goede verlichting en voldoende sociale controle.
 - ▶ [Beter oud, Gezond Ontwerp, Thema groen en water](#)
- Breng de veiligheid van de openbare ruimte in kaart door samen met bewoners of ouderen een wijkscouw te doen. Pas bijvoorbeeld de methode 'Halt! U valt' toe.
 - ▶ [Loket gezond leven](#)
- Zorg voor een toegankelijke buitenruimte, zoals een tuin of balkon.

DAGELIJKE VOORZIENINGEN, WONEN EN WERKEN ZIJN GOED GEMENGD

De nabijheid van publieke voorzieningen is vooral belangrijk voor mensen met een beperkte actieradius, zoals jonge gezinnen, kinderen en ouderen. Dit geldt ook voor mensen met een zwakke gezondheid en voor mensen met weinig geld. Voor deze specifieke groepen is het van belang dat er voorzieningen op loop- en rollatorafstand te bereiken zijn. Het gaat om (openbare) buitenruimtes zoals straten, pleinen en parken, waar men elkaar kan ontmoeten. En om voorzieningen in binnenruimtes, zoals bibliotheek, supermarkt, huisarts, buurthuis en winkel. Dit bevordert zelfredzaamheid in het dagelijks leven.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarde "[Functies \(wonen, werken, voorzieningen\) zijn goed gemengd, overlastgevend bedrijven staan op afstand](#)"

- Heb aandacht voor de nabijheid en toegankelijkheid van publieke voorzieningen voor kinderen, ouderen en mensen met een zwakke gezondheid of weinig geld. Heb daarbij oog voor de diversiteit van inwoners. Onderzoek in de praktijk of de inwoners de nabijheid en toegankelijkheid ook zo ervaren.
 - ▶ [Rli toegang tot de stad](#)
- Betrek in het beleid de adviezen die de Rli geeft in hun rapport 'toegang tot de stad'. Rli doet aanbevelingen voor verbetering van de toegang tot publieke voorzieningen, wonen en vervoer.
 - ▶ [Rli toegang tot de stad](#)

HEB AANDACHT VOOR VEILIGHEID EN TOEGANKELIJKHEID VAN LOOP- EN FIETSROUTES

Infrastructuur en routes zijn zo ingericht dat kinderen, ouderen en mensen met een beperking veilig en zelfstandig kunnen lopen en indien mogelijk fietsen. Veilig is zowel fysiek, bijvoorbeeld verkeersveilig, als sociaal bijvoorbeeld goed verlicht.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarde "[Actief vervoer \(lopen en fietsen\) is in beleid, ontwerp en gebruik de standaard](#)".

MAAK AANTREKKELIJKE PLEKKEN IN DE WOONOMGEVING TOEGANKELIJK VOOR OUDEREN EN MENSEN MET EEN BEPERKING

Aantrekkelijke plekken bieden mensen gelegenheid te ontmoeten, ontspannen, bewegen en gezond te genieten. Aantrekkelijke plekken zijn voor iedereen toegankelijk en veilig te bereiken.

Zie voor Maatregelen:

Kernwaarde "[Voor iedereen zijn er dichtbij en toegankelijk aantrekkelijke plekken](#)".

STIMULEER ZELFREDZAAMHEID EN HET (LANGER) ZELFSTANDIG WONEN

Overheidsbeleid is gericht op langer zelfstandig wonen en bevorderen van zelfredzaamheid van mensen. Dit vraagt soms om gedragsverandering en ondersteuning. Participatie is een van de pijlers van het concept positieve gezondheid. Wie goed kan omgaan met gezondheidsproblemen, kan blijven participeren. De GGD heeft veel kennis van en ervaring met gedragsveranderingsprogramma's en positieve gezondheid en kan overheid of initiatiefnemer hierbij ondersteunen.

- Bied erkende interventies op het gebied van valpreventie, zoals 'Vallen Verleden Tijd' of 'Zicht op Evenwicht'.
 - ▶ [Loket gezond leven – valpreventie](#)
- Bied erkende interventies op het gebied van zelfredzaamheid van ouderen, zoals 'Coach2Move' of 'FTO'.
 - ▶ [Loket gezond leven – interventieoverzicht 65+](#)
- Bied erkende interventies gericht op chronisch zieken, zoals de 'Beweegkuur' en 'Sociaal Vitaal'
 - ▶ [Loket gezond leven – interventieoverzicht chronisch zieken](#)
- Bied interventies op het gebied van maatschappelijke participatie, zoals het ondersteunen van mantelzorgers en investeer in sociale netwerken.
 - ▶ [Loket gezond leven – participatie](#)
- Maak gebruik van programma's als 'Towards an Age Friendly World'.
 - ▶ [WHO – age-friendly world](#)

GEEF HET GOEDE VOORBEELD

In de eigen organisatie (GGD, gemeente, andere overheid) zijn er ook keuzes die te maken hebben met toegankelijkheid. Practice what you preach en geef het goede voorbeeld!

- Draag zorg voor een goede toegankelijkheid van eigen voorzieningen.
- Draag zorg voor goede menging van eigen voorzieningen (bijv. consultatiebureau of reizigersspreekuur van de GGD en het loket burgerzaken van de gemeente) in de verschillende kernen en/of wijken.
- Draag zorg voor goede menging van maatschappelijke voorzieningen waar overheid een zegje in heeft, heb hierbij bij grote voorzieningen als instellingen voor zorg (zorgcomplexen, ziekenhuizen) en onderwijs (VO, MBO, HBO, universiteit) aandacht voor de ‘menselijke maat’ om ook in avonden en weekend een prettige leefomgeving te waarborgen.

BEVORDER PARTICIPEER: BETREK BURGERS BIJ PLANNING, ONTWIKKELING, UITVOERING, BEHEER EN EVALUATIE

Voorzieningen worden alleen goed gebruikt als deze aansluiten op de behoeften van gebruikers. Dat kan door middel van een goed proces met burgerparticipatie. Burgerparticipatie betekent dat bewoners actief meedoen bij de planning, ontwikkeling, uitvoering, beheer en/of evaluatie van beleid, infrastructuur en voorzieningen. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen.

Participatie is gebaseerd op vertrouwen, zowel van professionals in burgers als omgekeerd. Er zijn verschillende niveaus van participatie mogelijk, van informeren, raadplegen en adviseren tot coproduceren of meebeslissen. Het doel van het inzetten van de bewonersparticipatie bepaalt mede de methode die gebruikt wordt en de te betrekken bewoners(groepen). Participatie is altijd maatwerk.

- Maak vooraf afspraken met elkaar over het doel van participatie en de bijbehorende randvoorwaarden. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan

in de ‘handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving’.

- ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie](#), [Inspiratiegids participatie](#), [Loket Gezond Leven](#)

- Bepaal de geschikte methode(s) van bewonersparticipatie. Doorloop daarvoor bijvoorbeeld het stappenplan in de ‘handreiking bewonersparticipatie bij de inrichting van een gezonde leefomgeving’.
- ▶ [RIVM handreiking bewonersparticipatie](#), [Inspiratiegids participatie](#),
- Heb aandacht voor representativiteit en afspiegeling van de burgers die het aangaat en zij die meedoen in het participatieproces.
- ▶ [Pharos](#)
- Leg contact met en maak gebruik van belangenorganisaties zoals ouderen- en patiëntenverenigingen.
- Pas richtlijnen toe of win advies in bij een adviesbureau gespecialiseerd in toegankelijkheid voor mensen met een beperking
- ▶ [Nederlands Instituut voor Toegankelijkheid](#), [PBTconsult](#), [VACPunt Wonen](#)

PRAATPLAAT WONING

Actief vervoer

Binnenklimaat prettig en gezond

Aangename zijde

(Hout) rookvrij

Levensloop geschikte woningen

COLOFON

Deze kernwaarden zijn opgesteld door de werkgroep Ruimtelijke Ordening van GGD GHOR Nederland Vakgroep Milieu en Gezondheid in samenwerking met het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en vele andere GGD collega's. De kernwaarden zijn gebaseerd op diverse werksessies met, en input van, deskundigen uit de werkvelden Milieu en Gezondheid, Gezondheidsbevordering, Infectieziektebestrijding en Gezondheidsbeleid.

De kernwaarden zijn op 9 februari 2018 vastgesteld door de DPG-raad van GGD GHOR Nederland.

Contact opnemen met de werkgroep kan via postbus@ggdghor.nl en cgm@rivm.nl.

© Copyright 2022 GGD GHOR Nederland

GGD GHOR Nederland
Zwarte Woud 2
3524 SJ Utrecht